Ch. xix

1 peter 1 — 20

02

acts 13 — 48 13 a

42
37
—
47

1 peter 1 — 20
2

actts 13 — 45
17 = 26
cledius ... & maches.

7.6.6.2

non ... Pdeu

Price

l-John.

John Adams

His Book

February 22

Anno Dom

Thd ihan

Hoc nomen pono qua hunc
librum reddere nolo

Hoc nomen pono

Hic

Pretium [illegible]

John Adams His Book

Gulielmus Whittemore
of Cambridge 1751

John Adams

Book

Jo^n Adams Book 1749/50

M. Tullij Ciceronis
ORATIONUM
SELECTARUM
L I B E R,

John Adams

Editus in Uſum Scholarum
HOLLANDIÆ & WEST-FRISIÆ:
EX DECRETO
Illuſtriſſ. D. D. Ordinum ejuſ-dem Provinciæ.

Hac Nova EDITIONE ad fidem Optimorum Codd. accuratè recognitus.

LONDINI:
Impenſis J. WALTHOE, J. & J. KNAPTON, R. KNAPLOCK, G. CONYERS, D. MIDWINTER, B. LINTOT, A. BETTESWORTH, B. SPRINT, W. INNYS & R. MANBY, R. ROBINSON, T. WOTTON, B. MOTTE, A. WARD, T. LONGMAN.

M DCC XXXIV.

ADAMS 154.10

AD

LECTOREM.

IN *hac nova Orationum* Ciceronis *ſelectione, quæ Mandato illuſtriſſ. D. D. Ordinum facta eſt, idem præſtitimus, Benevole Lector, quod in Epiſtolis; nempe, ut, perluſtratis diligenter omnibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimùm eſſet profutura, ſive ob Formularum elegantiam, ſive ob rerum ſententiarumque momenta, ſive denique ob oratorij artificij applicationem. Quum vero eos, qui in epiſtolis ſupradictis initiati ſunt, in eloquentiæ patris Orationibus planè perpetuóque eſſe hoſpites, inconveniens ſit: ideo harum uſus ut cum illarum conjungeretur inditionis hujus Scholis, merito fuit conſultum.*

John Adams's book 1750

ORATIO I.

Quæ eſt pro

AULO LICI-NIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Silvanus & Carbo *legem tulerant, ut ij cives Romani haberentur, qui adſcripti eſſent fœderatis civitatibus, & domiciliumin* Italia *tum, cùm lex ferebatur, habuiſſent, ac intra* 60 *dies apud Prætorem profeſſi eſſent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *Poetam in judicio accuſavit, quod in urbe ſe pro Cive gereret, cum non eſſet Civis. Negavit enim* Archiam *adſcriptum eſſe fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ a* Silvano & Carbone *in* Italia *domicilium habuiſſe, ac apud Prætorem profeſſum eſſe.* Cicero, *cùm unicè diligeret Poetam, hac Oratione ipſum, in magna frequentià & concurſu hominum literatorum, defendit. Ac primùm comprobat* Archiam *legitimum civem eſſe, cùm* Heracleæ *& aliis civitatibus adſcriptus ſit, &*

tum, cùm lex ferebatur, domicilium in Italia *habuerit, ac denique apud Prætorem profeſſus ſit. Deinde, cùm cauſa per ſe tenuis ſit, digreditur in locum communem de ſtudiis literarum, ac in laudationem* Archiæ: *quibus perſuadet judicibus*, Archiam, *etiamſi non eſſet civis, eum tamen propter eruditionem & merita erga populum* Romanum, *in urbem adſciſcendum eſſe. Et quia publico judicio novum & ineptum videbatur laudare ſtudia literarum, ac perſonam, excuſat ſe* Cicero *in exordio, quòd novum dicendi genus in forum adferat, alienum à conſuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale eſt: Status verò conjecturalis, an* Archias *ſit civis. Hoc confirmat à teſtibus, & objecta diſſolvit.*

SIQUID eſt in me ingenij, judices, quod ſentio quàm ſit exiguum; aut ſiqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum; aut ſi hujuſce rei ratio aliqua ab optimarum artium ſtudiis & diſciplinâ profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe; earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quòd ſi hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitulari & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem & ſalutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenij, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: nè nos quidem huic cuncti ſtudio penitùs unquam dediti fuimus *Etenim omnes artes,*

quæ

quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur. Sed nè cui veſtrum mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud Prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos judices, tanto conventu hominum ac frequentiâ, hoc uti genere dicendi, quod non modo à conſuetudine judiciorum, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam; ut me pro ſummo poeta, atque eruditiſſimo homine, dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtrâ humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini de ſtudiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculiſque tractata eſt, uti prope novo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui concedique ſentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandum, cùm ſit civis, à numero civium; verùm etiam, ſi non eſſet, putetis adſciſcendum fuiſſe. Nam, ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit: Primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, celebri quondam urbe & copioſâ, atque eruditiſſimis hominibus liberaliſſimiſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenij gloriâ contigit. Pòſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ, ſic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenij exſpectatio hominis, exſpectationem ipſius adventus admiratióque ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac diſciplinarum; ſtudiaque hæc

& in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis; & hîc Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate cæteriſque præmiis donârunt: & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimârunt. Hac tantâ celebritate famæ cùm eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſule, & Catulo. Nactus eſt primùm Conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed etiam hoc non ſolum ingenij ac literarum, verum etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio; vivebat cum Q. Catulo, & patre & filio: à L. Craſſo colebatur. Lucullos verò, & Druſum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cùm teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verum etiam, ſiqui fortè ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Siciliam profectus, & cùm ex ea Provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure ac fœdere, adſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque, cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Silvani lege & Carbonis: *Si qui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent; & ſi ſexaginta diebus apud Præto-*

Prætorem eſſent profeſſi. Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, profeſſus eſt apud Prætorem Q. Metellum, familiariſſimum ſuum. Si nihil aliud, niſi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico ampliùs: cauſa dicta eſt. Quid enim horum infirmari, Gracche, poteſt? Heracleæne eſſe tum adſcriptum negabis? Adeſt vir ſumma auctoritate, & religione, & fide, M. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiviſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines, qui hujus judicij cauſâ, cum mandatis, & cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc adſcriptum Heraclienſem dicunt. Hîc tu tabulas deſideras Heracleienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interîſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non poſſumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: &, cùm habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipij jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit? At non eſt profeſſus. Immò verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ, ex illa profeſſione collegióque Prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appij tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur; Gabinij, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem calamitas omnem tabularum fidem reſignâſſet; Metellus, homo ſanctiſſimus modeſtiſſimuſque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum Prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Li-

cinij videtis. Quæ cùm ita ſint, quid eſt quod de ejus civitate dubitetis, præſertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis, gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſummâ ingenij prædito gloriâ noluiſſe? quid? cùm cæteri non modò poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quòd ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, rejicietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet. Eſt enim obſcurum proximis cenſoribus, hunc cum clariſſimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuiſſe: ſuperioribus, cum eodem Quæſtore fuiſſe in Aſia: primis, Julio & Craſſo, nullam populi partem eſſe cenſam. Sed quoniam cenſus non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum qui ſit cenſus, ità ſe jam tum geſſiſſe pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipſius quidem judicio, eum in civium Romanorum jure eſſe verſatum,& teſtamentum ſæpe fecit noſtris legibus, & adiit hæreditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus eſt à L. Lucullo Prætore, & Conſule. Quære argumenta, ſi qua potes: nunquam enim hic neque ſuo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? Quia ſuppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſæ conquieſcant. *An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrinâ*

trinâ eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his ſtudiis eſſe deditum. Cæteros pudeat, ſi qui ita ſe literis abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius unquam me tempore, aut commodum aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique ſomnus retardârit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi & corporis conceditur temporis; quantum alij tribuunt tempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumpſero? Atque hoc adeò mihi concedendum eſt magis, quòd ex his ſtudiis hæc quoque creſcit oratio & facultas: quæ quantacunque in me eſt, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur; illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam niſi multorum præceptis multiſque literis mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem atque honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exſilij, parvi eſſe ducenda: nunquam me pro ſalute veſtra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objeciſſem. Sed pleni omnes ſunt libri, plenæ ſapientium voces, plena exemplorum vetuſtas; quæ jacerent in tenebris omnia, niſi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines; non ſolùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores & Græci & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in ad-

miniſtranda repub. proponens, animum & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam: Quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtáne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos, & moderatos & graves extitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpiùs ad laudem atque virtutem, naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam conformatióque doctrinæ; tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolere exſiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines, & continentiſſimos: ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò, ſi nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quòd ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cætera neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *At hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.* Quòd ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti

ac duro fuit, ut Roſcij morte nuper non commoveretur? qui cùm eſſet ſenex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergò ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices, (utar enim veſtrâ benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis? quæ verò accuratè cogitatéque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus eruditiſſimiſque accepimus, cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; poetam naturâ ipſâ valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu inflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poetas, quòd quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, judices, ſanctum apud vos, humaniſſimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voci reſpondent; beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonij civem eſſe dicunt ſuum, Chij ſuum vindicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant; itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alij præterea pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia poeta

eta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noſter eſt, repudiamus? præſertim, cùm omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Rom. gloriam laudemque celebrandam. Nam & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facilè præconium patiatur.* Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum, dixiſſe aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentiſſimè audiret: Ejus, à quo ſua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe celebrari. Mithridaticum verò bellum, magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ marique verſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modo L. Lucullum, fortiſſimum & clariſſimum virum, verùm etiam populi Romani nomen illuſtrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipſâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum, ejuſdem conſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atque conſervatam: noſtra ſemper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt tropæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi; quia, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius: Itaque etiam in ſepulchro Scipionum

num putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certè non ſolum ipſi, qui laudantur; ſed etiam populi Rom. nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur, omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvij, non ſine communi omnium noſtrûm laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum, de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina ſuis finibus, exiguis ſanè, continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò [minùs] manuum noſtrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod cùm ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ cauſâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum eſt, & laborum. Quàm multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigeo ad Achillis tumulum adſtitiſſet, O fortunate, inquit, adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & verè. Nam niſi Ilias illa exſtitiſſet, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid? noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mitylenæum, ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum civitate donavit? & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis,

magno

magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cùm Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiâſſet: quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poeta de populo ſubjeciſſet, quòd epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, ſub ea conditione, nè quid poſtea ſcriberet. Qui ſedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſertim uſque eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam ſonantibus atque peregrinum, tamen aures ſuas dederit. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt; ſed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maximè gloriâ ducitur.* Ipſi illi Philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatémque deſpiciunt, prædicari ſe ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir & imperator, Attij amiciſſimi ſui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à Muſarum honore & à poetarum ſalute abhorrere. Atque ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices

dices indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pro ſalute hujus urbis atque imperij, & pro vita civium, próque univerſa republ. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hórtatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum, & ſi, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis vigiliiſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat; atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribuſque verſamur, ut, cùm uſque ad extremum ſpatium, nullum tranquillum atque otioſum ſpiritum duxerimus, nobiſcum ſimul moritura omnia arbitremur? An cùm ſtatuas & imagines, non animorum ſimulacra, ſed corporum, ſtudioſè multi ſummi homines reliquerunt; conſiliorum relinquere, ac virtutum noſtrarum effigiem nonne multò malle debemus, ſummis ingeniis expreſſam & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo ſpargere me ac diſſeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam ſempiternam. Hæc verò ſive à meo ſenſu poſt mortem

tem abfutura ſunt, ſive, ut ſapientiſſimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certe cogitatione quadam ſpéque delector. Quare conſervate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſâ vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipij, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita ſint; petimus à vobis, judices, ſi qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ de cauſa, pro mea conſuetudine, breviter ſimplicitérque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, judices, à vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certè ſcio.

ORATIO II.

Quæ eſt pro

M. MARCELLO.

Ant. Luſchi ARGUMENTUM.

M. Marcellus, *civis Romanus ampliſſimus atque clariſſimus, in diſſenſione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibuſque Romanis. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribuſque* Pompeij, *in patriam reſtituit, & ad priſtinam dignitatem, inter quos,* Ciceronem : *& poſtmodum deprecante Senatu Populóque Rom. reſtituit &* Marcellum, *& ad patriam & ad priſtinam dignitatem : non obſtante quòd* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, & quòd* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli : *tamen illa ſua notiſſima benignitate, ſuæ privatæ voluntati publicam antepoſuit voluntatem ; unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæſarem, *quâ ipſum, de ſua illa humanitate, divino prope ore commendat* ; *oſtendens eum eſſe, per ſuam clementiam, in reſtitutione* Marcelli, *ſummam atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari* ; *& tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua*

qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.

DIUTURNI ſilentij, P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit; idémque initium, quæ vellem quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam inauditámque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis P. C. reique pub. reddito, non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſa eſſet, in qua ego fuiſſem, non in eadem eſſe fortuna: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum, ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergo & mihi & meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti, & his omnibus, ad benè de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in meipſo, ſed paulò antè omnibus, cùm M. Marcellum Senatu populóque Rom. & reipub. conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis dignitatemque reipub. tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cùm ſummo conſenſu Senatûs, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo. Ex quo profectò intelligis

telligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito atque optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præſtantior? Nullius tantum eſt flumen ingenij; nulli dicendi aut ſcribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his eſſe laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri: nec verò disjunctiſſimas terras citiùs cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quàm tuis, non dicam curſibus, ſed victoriis luſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi tam magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eáſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ ſint imperatorum; & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multùm juvant: maximam verò partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id penè omne ducit ſuum. At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulò ante adeptus, ſocium habes neminem, to-

tum

tum hoc, quantumcumque eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſtâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quinetiam illa ipſa rerum humanarum domina Fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit; tuam eſſe totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: ſed tamen ea viciſti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, [tanta copia] quæ non ferro ac viribus debilitari frangique poſſit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem non modò extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur, illæ quidem non ſolùm noſtris, ſed penè omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At verò, cum aliquid clementer, manſuetè, juſtè, moderatè, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ naturâ inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus; quo ſtudio incendimur, non modò in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem ſenſuſque & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum

reip.

reip. fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus, efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? quâ benevolentiâ complectemur? Parietes, medius-fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quòd brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus. Equidem, cum C. Marcelli, viri optimi & commemorabili pietate [ac virtute] præditi lacrymas modò vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit: quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti; nobiliſſimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicaſti. Hunc tu igitur, diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria Cæſaris: cæteræ, duce te, geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes; quæ quidem tanta eſt, ut tropæis monumentiſque tuis [nulla unquam] allatura ſit finem ætas. Nihil enim eſt opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & conſumat vetuſtas. At verò hæc tua juſtitia & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam antè æquitate & miſericordiâ viceras, hodierno vero die teipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris, cùm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cùm ipſius victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipſius victoriæ conditio viſque devicta eſt. Atque hoc C. Cæſaris

judi-

judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato ſumus neſcio quo reipub. miſero funeſtóque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, à ſcelere certe liberati ſumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conſervavit; memet mihi, & item reipub. nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros & ſibi ipſis, & patriæ reddidit; quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, à pleriſque ignoratione potiùs & falſo atque inani metu, quàm cupiditate aut crudelitate [civile] bellum eſſe ſuſceptum. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum audiendumque eſſe putavi; ſemperque dolui, non modo pacem, ſed orationem etiam civium pacem flagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia; ſemperque mea conſilia pacis & togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullâ non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens, & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum conſilium minimè obſcurum fuit. Nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi; & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo jam nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit; cùm pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortaſſe tum, cum eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui verò victor pacis auctores diligit, is profectò declarat ſe maluiſſe non dimicare, quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello

ſum

ſum teſtis. Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam prœliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat quos poteſt. Alterius verò partis, nihil amplius dicam, quàm id, quod omnes verebamur; nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modò armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed, ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur dij immortales, etiam ſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum & tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati, aliquando omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris & ſapientiam contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus jucunditáſque ſapienti. Cætera cùm tua recordabere, etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in republ. tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi,

& conſilij dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliquâ lapſis, ſed opinione officij, ſtultâ fortaſſe, certè non improbâ, & ſpecie quadam reipub. non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contráque ſumma laus, quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc verò venio ad graviſſimam querelam, & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt. quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio noſtra cautio eſt: ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quàm parùm prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens? [qui ſcilicet tibi inſidiaretur:] de tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quàm quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? An ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? Non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. At, ſi tui nihil cogitant ſceleris, cavendum eſt, nè quid inimici. Qui? Omnes enim, qui fuerunt, aut ſuâ pertinaciâ vitam amiſerunt, aut tuâ miſericordiâ retinuerunt: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut, qui ſuperfuerunt, ſint amiciſſimi. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ ſint, & tanti receſſus, augeamus ſanè ſuſpicionem tuam; ſimul enim augebimus & diligentiam. Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de ſuâ, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat tuâ ſalute contineri ſuam? & ex unius tuâ vitam pendere omnium? Equidem de te dies noctéſque, ut debeo, cogitans, caſus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco:

dole-

doleóque, cùm reſpub. immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos caſus, incertóſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat inſidiarumque conſenſio; quem deum, etiamſi cupiat, opitulari poſſe reipub. credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles: Omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore & armorum, quin quaſſata reſp. quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multáque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus præter te mederi nemo poteſt. Itaque illam tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi; ſatis te diu vel *naturæ* vixiſſe, vel *gloriæ*. ſatis, ſi ità vis, naturæ fortaſſe: addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certè parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebrò dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. nunc, cùm omnium ſalutem civium, cunctámque remp. res tuæ geſtæ complexæ ſint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hîc tu modum tuæ vitæ non ſalute reipub. ſed æquitate animi definies? quid, ſi iſtud nè gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis. Parúmne igitur,

 inquies,

inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, ſatis; tibi uni parum. Quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certè parum eſt tum, cùm eſt aliquid amplius. Quòd ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempub. in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt; vide, quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quàm gloriæ: Siquidem gloria eſt illuſtris ac pervagata multorum & magnorum vel in ſuos [cives] vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt: hic reſtat actus: in hoc elaborandum eſt, ut remp. conſtituas, eáque tu in primis cum ſummâ tranquillitate & otio perfruare: tum te, ſi voles, cùm & patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? Quanquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit: ſemper immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur: Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoriâ ſeculorum omnium, quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper tuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, exſpectat. Obſtupeſcent poſteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè; ſedem quidem ſtabilem

bilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio ; cùm alij laudibus ad cælum res tuas geſtas efferent, alij fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris : ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilij. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis pòſt ſeculis de te judicabunt, & quidem haud ſcio an incorruptiùs quàm nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio & ſine invidia judicabunt. Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falsò putant, non pertinebit ; nunc certè pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolùm & ſtudiis, ſed armis etiam & caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces. multi dubitabant, quid optimum eſſet : multi, quid ſibi expediret : multi, quid deceret : nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſp. eſt hoc miſero fatalique bello : vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret : nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exſilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, ab aliis erepta ſunt. Ingratus eſt injuſtuſque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum : ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia eſt quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed quia jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & exſtincta æquitate victoris : reſtat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non ſolùm ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, quâ cùm anteà, tum hodie vel maximè uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus.

Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: Omneſque tibi (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio) quoniam ſubeſſe aliquid putas quod cavendum ſit, non modò excubias & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus & corporum pollicemur. Sed ut, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio mea; maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed, quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere, à me certè dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quòd volunt, & quòd, M. Marcello à te huic ordini populoque Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. nam lætari omnes, non ut de unius ſolùm, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini: cùm id ſolicitudine, curâ, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

ORATIO III.

Quæ eſt pro

Q. LIGARIO.

ARGUMENTUM.

Quintus Ligarius, *civis Romanus, cum* C. Conſidio *Proconſule profectus eſt legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente* C. Conſidio, Ligarius, *præfectus provinciæ, manſit in* Africa. *poſtea, cum bellum exarſiſſet inter* Cæſarem & Pompeium, Ligarius, *nullo negotio ſe implicari paſſus eſt, ut dicit* Cicero; *nam* P. Attius Varus, *qui Prætor* Africam *obtinuerat,* Uticam *venit, & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concurſu:* & Ligarius *adventu ejus quievit, ſed neceſſitate manſit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæſarem *tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente,* L. Tubero, *cum juſto imperio ſibi à Senatu & ſorte, ut moris erat, dato veniſſet, eam intrare non potuit, prohibente* Ligario, *ut aſſerebat ipſe* Tubero, *unde ad* Pompeium *ivit in* Macedoniam, & *apud eum de injuria queſtus eſt, ut dicit* Cicero, & *cum eo fuit in bello civili: quo bello finito,* Cæſar *victor* Tuberoni & *multis*

aliis patriam reſtituit : ſed Ligarius *exſulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligariis, *qui cum* Cæſare *ſemper fuerant ; & cùm* Q. Tubero, *filius* L. Tuberonis, Ligarium *apud* Cæſarem *accuſaviſſet, quòd contra* Cæſarem *fuiſſet in* Africa, *quodque ipſum cum patre ſuo provinciâ prohibuiſſet :* Ligarium Cicero *hac inſigni oratione defendit, & pro ipſo gratiam* Cæſaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe : idque C. Panſa, præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe eâ familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, quò me vertam, neſcio. paratus enim veneram, cùm tu id neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tuâ ad hominis miſeri ſalutem abuterer. Sed quoniam diligentiâ inimici inveſtigatum eſt id, quod latebat ; confitendum eſt, ut opinor : præſertim cùm meus neceſſarius C. Panſa fecerit, ut id jam integrum non eſſet : omiſsâque controverſiâ, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſervati, cùm à te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetraviſſent. Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum, confitentem reum : ſed tamen ità confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quàm Ligarij ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum Proconſule C. Conſidio profectus eſt : qua in legatione & civibus & ſociis ità ſe probavit, ut decedens Conſidius provinciâ ſatisfacere homini-

bus

bus non poſſet, ſi quenquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut & civibus & ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas & fides. Bellum ſubitò exarſit: quod, qui erant in Africa, antè audierunt geri, quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconſideratâ, partim cæco quodam timore, primò ſalutis, pòſt etiam ſtudij ſui, quærebant aliquem ducem: cùm Ligarius domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim, P. Attius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum ſtatim concurſum eſt, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulùm adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpâ vacat: domo eſt egreſſus non modò nullum ad bellum, ſed nè ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ità ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere: Num igitur remanſio? multò minùs. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm eſt legatus profectus; alterum cùm efflagitatus à provincia, præpoſitus Africæ eſt. Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit: quod ſi eſt crimínoſum, neceſſitatis crimen eſt, non voluntatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ; cùm P. Attio, quàm cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quàm cum ſuis maluiſſet? cùm ipſa legatio plena deſi-

derij ac ſolicitudinis fuiſſet, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo eſſe potuit, belli diſſidio diſtractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis: cujus ego cauſam, animadverte, quæſo, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe; nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit; nec, quid tibi de alio audienti de ſeipſo occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero voce contendam, ut hoc populus Rom. exaudiat. Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui, cùm ipſe Imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo, hoc ipſo C. Panſâ mihi nuncium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit reddere, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis redderet.

Vide quæſo, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de ſe eadem dicerem, ignoſceret: cujus ego induſtriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio ſtudiiſque delector, vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exi-

ſtimo.

ſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet eſſe crimen, fuiſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens. Ad me revertar. Iiſdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero: quòd homo cùm ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc cauſæ quod eſſet, non viderit. Nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quàm iſto modo à te agi maluiſſet. Arguis fatentem: non eſt ſatis. accuſas eum qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quàm tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia ſunt, ſed prodigij ſimile eſt, quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti mores uſque ad ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne ſit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Broccho avunculo ſuo, nè cùm ejus filio conſobrino ſuo, nè nobiſcum vivat? nè ſit in patria? num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exſulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, ſed vitâ, vis. At iſtud, nè apud eum quidem dictato-

rem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occîdi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis pòſt, quem tu nunc crudelem eſſe vis, vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ità mehercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum noménque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certò ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parùm attenditis. Res enim eò ſpectat, ut eâ pœnâ, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? ſi enim in exſilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? an, nè ignoſcatur? hoc vero multò acerbius, multóque eſt gravius. Quod nos domi petimus precibus & lachrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quàm hujus humanitati; id nè impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? &, nos jacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis? Si, cùm hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſſes, C. Cæſar, cave credas, cave ignoſcas, cave te fratrum pro fratris ſalute obſecrantium miſereat: nonne omnem humanitatem exuiſſes? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæſar, quod ſentio: ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. quàm multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cùm etiam de victis reperiantur? quàm multi, qui, cùm à te nemini ignoſci vellent, impe-

impedirent clementiam tuam, cùm etiam ij, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem? Quòd ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto, & miſericordi mendacio, ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus; tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine & periculo civis, refellere & coarguere noſtrum mendacium: & ſi eſſet alicujus, ejus certe non eſſet, qui in eadem cauſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tùm diceres, Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoſcas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox eſt: quâ qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarij ſcelere dicere. Non dubito, quin admiratus ſis, vel quòd de nullo alio quiſquam, vel quòd is, qui in eadam cauſa fuiſſet, vel quidnam novi facinoris adferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit: alij errorem appellant, alij timorem: qui duriùs, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſimè, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat humana conſilia divinâ neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe miſeros, quanquam hoc victore, eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint iratì, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, parricidij, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex

ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita tanta certè non viderentur, ſi me ut ſceleratum à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum; non hoſtile odium, ſed civile diſſidium, utriſque cupientibus rempubl. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par; non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certè ea judicanda eſt, quam etiam dij adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo niſi armatus? Sed ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram. Utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramúſne, inquies, cùm Senatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium Senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cùm parere ſenatui neceſſe erat: vos tunc paruiſtis, cùm paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò: neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta eſt ex S. C. cùm ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter commu-

nes

nes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contubernales, poſt affines, in omni denique vita familiares: magnum etiam vinculum, quòd iiſdem ſemper ſtudiis uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſſe. Sed ità quidam agebant, ita reip. ſanctiſſimum nomen opponebant, ut, etiamſi aliter ſentiret, verborum tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſſet. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potius paruit: unà eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſa: tardius iter fecit: Itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potiùs. nam, ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe; non minùs magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quàm aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certè habebat. Sed quoquo modo ſe illud habeat, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſſetis? Cæſaríne eam tradituri fuiſſetis, an contra Cæſarem retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quò Senatus eum ſórſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe; non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim, ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientiſſimas aures, quàm nè Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infeſtam; in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas, conventus firmi

atque

atque magni. Quæro, quid facturi fuiſſetis? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam quid feceritis. Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria. Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum, cujus auctoritatem ſecuti in ſocietatem belli veneratis. quòd ſi Cæſaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum profecto excluſi provinciâ veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium. Quæ eſt hæc ergò apud Cæſarem querela, cùm eum accuſatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi à Varo & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor, culpam eſſe Ligarij, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarim, ut probo, tamen non commemorem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio an meliùs patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut, à quibus partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quòd juſto cum imperio ex S. C. in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus: non

domum,

domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam ad Cn. Pompeij caſtra venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cùm iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. tantummodo in præſidiis eratis; animi vero à cauſa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui, ſed tum ſerò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certè præcipuè, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes: quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficij ſui pœniteret. Nunc quæro, utrùm veſtras injurias, an reip. perſequamini. Si reipub. quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? Si veſtras; videte nè erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarij occupatus eſſe? Num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam ſummam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè nunquam hoc modo, *Ignoſcite, judices, erravit, lapſus eſt, non putavit, ſi unquam poſthac.* ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen.* Dic te, Cæſar, de facto Ligarij judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo: ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus

legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. ſed ego ad parentem loquor: Erravi, temerè feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoſcas oro: ſi nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cùm mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarij. Vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cùm pro alicujus ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium gratioſiores eſſe, quam preces: neque te ſpectare, quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret, ſed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iiſque te moveri maximè, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſervando, multis tu quidem gratum facies neceſſariis tuis: ſed hoc quæſo conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reipubl. proponere. nôſti optimè homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lachrymas, ſqualoremque ipſius & filij vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarij in civitate retinendi ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exſilium his eſt optatius, quàm patria, quàm domus,

mus, quàm Dij Penates, uno illo exſulante. Si fraternè, ſi piè, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit; te enim dicere audiebamus, nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes equites Rom. qui adſunt veſte mutatâ, non ſolùm notos tibi, verum etiam probatos viros tecum fuiſſe? Atque his [maximè] iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos; ut, quemadmodum cætera, quæ dicta ſunt à te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quòd ſi penitùs perſpicere poſſes concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuiſſe. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuiſſet, in qua fratres fuerunt? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non ſentiat, quidvis priùs futurum fuiſſe, quàm ut hi fratres diverſas ſententias fortunáſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſſenſerit non à te ſolùm, verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cùm tuis omnibus negotiis intereſſem, memoriâ teneo, qualis tum T. Ligarius Quæſtor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui oblivìſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenij tui, te aliquid
de

de hujus Quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam Quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) niſi ut tu eum tui ſtudioſum & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolùm ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo, M. Marcello, reſtituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. ut conceſſiſti illum Senatui, ſic da hunc populo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit; noli, obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſimè quærere. Nihil eſt enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordiâ eſt. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut poſſis; nec natura tua melius, quàm ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certè natura breviorem. Quare, cùm utilius eſſe arbitrer, teipſum, quàm me, aut quenquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

ORATIO IV.

Quæ eſt pro

Rege *DEIOTARO.*

ARGUMENTUM.

Deiotarus *rex amiciſſimus populo Rom. bello civili cum* Pompeio *interfuit, & poſt pugnam* Pharſalicam *ſe contulit domum, atque deinde* C. Cæſarem *bella gerentem ſubſidiis adjuvit. Quare ab ipſo* Cæſare *relictus rex fuit in regno ſuo, aliquantulum ab eo, quia ſibi* Pompeium *in amicitia prætuliſſet, rerum ſuarum parte multatus. Is* Deiotarus *pòſt per* Philippum *medicum, ſervum ſuum (quem* Romam *cum legatis ſuis miſerat) accuſatus eſt apud* Cæſarem, *quaſi, cum ipſe* Cæſar *diverſaretur in hoſpitio apud* Deiotarum *in caſtello* Luceio, *eum rex interficere per inſidias voluerit, collocatis primum armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæſari: *Deinde in balneo compoſitis inſidiatoribus, cùm* Cæſar *ire recuſaviſſet, dicitur ab accuſatore non voluntate* Deiotari, *ſed ſuâ fortunâ eſſe ſervatus. Etiam accuſatus* Deiotarus, *ab eodem, quod fuiſſet ſemper adverſus* Cæſarem *animo impio atque alieno; quodque exercitum contra ipſum comparaviſſet; quodque nuncios ad Cæcilium quendam inimicum* Cæſaris *deſtinare voluiſſet; quodque equites non bonos* Cæſari *miſiſſet, & in his ſervum quendam judica-*

judicatum: quodque bello Africano *audiens* Domitium *periiſſe naufragio,* Cæſarem *obſideri, verſum* Græcum *dixiſſet diræ atque ſuſpectæ ſententiæ; quodque præ lætitia vino obrutus in convivio ſaltaviſſet; quodque Bleſamius, legatus & amicus regius, regi ſcripſiſſet probra de* Cæſare. *Has accuſationes* Philippus *ille ſervus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum ſuum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & ſubornatus à Caſtore quodam adoleſcente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo ſuo inimiciſſimo. Contra quas accuſationes inductas,* Cicero *coram* Cæſare *hanc orationem habuit.*

CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementiùs, quàm videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudij mihi adferat ad ſalutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primùm dico pro capite fortuniſque regis: quod ipſum, etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo: tamen eſt ità inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum Senatu ſolebam, pro perpetuis ejus in noſtram remp. meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Caſtor, ne dicam ſceleratum & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenectutem tueri & tegere debebat: commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit: avi ſervum, corruptum præmiis, ad accuſandum dominum impulerit,

&

& à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accuſantis, & dominum abſentem, & dominum amiciſſimum noſtræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimeſcebam. Nam, cùm more majorum, de ſervo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit etiam ab invito; exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus. Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod tamen, cùm te penitùs recognovi, timere deſino. re enim iniquum eſt, ſed tuâ ſapientiâ fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris iniſſe arguare, ſi per ſeipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentiâ, quòd tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: In tuis oculis, in tuo ore vultúque acquieſco: te unum intueor; ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus adferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani

bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpectarem curiam, intuerer forum. cælum denique teſtarer ipſum. ſic, cùm & deorum immortalium, & populi Romani, & Senatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actióque cauſæ maximè debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit ad te ipſum referre: quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cùm videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere; tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcij: affectum illum quibuſdam incommodis & detrimentis propter offenſionem animi tui meminerant; teque cùm huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cúmque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam, libera; nè reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in prœliis, quàm in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus Dij Penates acceperunt: te amicum & placatum Deiotari regis aræ focique viderunt. Cùm facilè exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam cui ſunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum

lum accuſaviſti, ut hoſtem, ſed ut amicum officio parùm functum, quòd propenſior in Cn. Pompeij amicitiam fuiſſet, quàm in tuam: cui tamen ipſi rei veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tantum auxilia Pompeio, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque, cùm maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non ſolùm in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is Rex, quem Senatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimúmque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati ſempérque verſati. Cum audiſſet Senatûs conſentientis auctoritate arma ſumpta, Conſulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, novis imperatoribus rempublic. defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat: in ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maximè verò perturbatus eſt, ut audivit Conſules ex Italia profugiſſe; omnéſque Conſulares (ſic enim nunciabatur) cunctum Senatum, totam Italiam eſſe effuſam: talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ, & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cùm ità eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in

quem cùm dij atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeij memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti Senatûs, quanti tui, quis ignorat ? tanto ille ſuperiores vicerat gloriâ, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeij bella, victorias, triumphos, Conſulatus admirantes numerabamus : tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc miſero fatalique bello, quem antè juſtis hoſtilibúſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verùm etiam familiaritate conjunctus : & venit vel rogatus, ut amicus, vel arceſſitus, ut ſocius, vel evocatus, ut is qui Senatui parere didiciſſet : poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit : ſpem infinitam perſequi noluit : vel officio, ſi quid debuerat ; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit : domum ſe contulit : teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitij, ampliſſimi viri, ſuis tectis & copiis ſuſtentavit : ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti, pecuniam miſit : ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, quâ ad bellum utereris : ille corpus ſuum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo Regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe.

voluiſſe. quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum Penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clariſſimum lumen exſtinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? [quis tectior?] quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio & prudentiâ, quàm fide & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitij, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè ſtulto cogitatum eſſe confingitis. At quàm non modò non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſè quidem! Cùm, inquit, in caſtellum Luceium veniſſes, & domum regis, hoſpitis tui, divertiſſes; locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco

collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cùm eſt ad me iſta cauſa delata, Philippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab ipſo adoleſcente eſſe corruptum, hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. etſi à veritate longè, tamen à conſuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. at id fieri potuit: primò occultiùs in potione vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm eſt factum, negari poteſt. ſi palam te interemiſſet, omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſſet: ſi veneno, Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet, homines verò fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit; id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quàm feſtivè crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ ſemper, fortuna ſervavit. Negaviſti tum te inſpicere velle. quid poſtea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimiſit exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cum cœnaviſſes, rediturum dixeras: Itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant; retinere magnum fuit? cum in convivio comiter & jucundè fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia: quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Deiotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, C. Cæſar, repete

tempo-

temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in poſterum, inquit, diem diſtulit, ut cùm in caſtellum Luceium ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi; ſed tamen acta res criminosè eſt. Cùm, inquit, vomere poſt cœnam velle te dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant inſidiæ. at te eadem tua fortuna ſervavit. In cubiculum te ire malle dixiſti. Dij te perdant, fugitive: ità non modò nequam, & improbus, ſed & fatuus, & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias? præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe vindicare? Et fratres meos, inquit, quòd erant conſcij, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos ſecum habebat, te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis? Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe, cùm à te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparâſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & im-

 perato-

peratoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cæcilium neſcio quem: ſed eos, quos miſit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuiſſe. Sed tamen, cùm ad Cæcilium mittebat, utrùm cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cæcilium iſtum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè noſtros homines novit, vel quia non noſſet, vel quia noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe tibi. Veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis, quos habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero ſervum judicatum. Non arbitror: non audivi, ſed in eo, etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit. quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non ſolùm ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam atque ad aciem præſtò fuit. Secutum eſt bellum Africanum: graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cæcilium excitaverunt. Quo tum [erga te] rex animo fuit, qui auctionatus ſit, ſeſéque [& filium ſuum] exſpoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam Epheſúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque cùm eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eâdem ſententiâ,

quâ

quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum una inimici intercidant:* quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, à quo cùm vel interfici belli lege potuiſſet, regem & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde? Furcifer quò progreditur? ait, hâc lætitiâ Deiotarum elatum vino ſe obruiſſe, in convivióque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicij adferre? Deiotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes ſunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas. Etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: Fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet, quiſque accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia, tum à magiſtratibus legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublic. noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationéſque jungebat: ut non ſolùm tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tantâ gloriâ præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſimè & graviſſimè fecerit, is eâ exiſtimatione, eáque ætate ſaltavit? Imitari potiùs, Caſtor, avi tui mores diſciplinám-

que debebas, quàm optimo & clariſſimo viro fugitivi ore maledicere. Quòd ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret. quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illam cuncta, jam ætate exactâ, defecerant. Itaque Deiotarum cùm plures in equum ſuſtuliſſent, quòd hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic verò adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quàm ſe jactare? quàm ſe oſtentare? quàm nemini, in illa cauſa, ſtudio, & cupiditate concedere? Cum verò, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt * Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolùm adepta ſit, ſed etiam accuſandi licentiam: Calamitoſus Deiotarus, qui ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modò apud te, ſed etiam à ſuis accuſetur. Vos veſtrâ ſecundâ fortunâ, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Deiotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem antea, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed, quamvis ingratè & impiè neceſſitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more, gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere.

arceſſere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odij magnitudo. Adeóne, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? ſervum ſolicitare verbis, ſpe, promiſsíſque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata; nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, impunè evolare poteſt, contraque nos pugnare, fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri Conſulem, Cenſorem, Pontificem maximum vidimus, cùm Tribunus plebis, M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocaviſſet, Scaurique ſervus ad eum clàm domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet: comprehendi hominem juſſit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid interſit (etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo) ſed tamen ille inimico ſervum remiſit: tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti. At ſemel iſte eſt corruptus à vobis? Nónne, cùm eſſet productus teſtis, & cùm tecum fuiſſet, refugit ad legatos? Nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? Nónne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe confeſſus eſt? quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domeſticá-

 que

que tuâ inhumanitate [noſtræ civitatis humanitatem] inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Bleſamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te in invidiâ eſſe: tyrannum exiſtimari: ſtatuâ inter reges poſitâ animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere. Nónne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & everſas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea, te victore, non vidimus. ſolus, inquam, es, C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit nemo, niſi armatus. & quem nos liberi in ſumma reipublicæ libertate nati, non modo non tyrannum, ſed etiam clementiſſimum in victoria videmus ducem: is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatuâ quis queritur, unâ præſertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum eſt ejus ſtatuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam ſi locus adfert invidiam, nullus locus eſt, ad ſtatuam quidem, roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus unquam à te eſt, & nonnunquam obſtupefactis hominibus ipsâ admiratione compreſſus eſt: & fortaſſe eò prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt. Nihil à me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, nè tu illi ſuccenſeas: illud vereor, nè tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere: quod abeſt longiſſime, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe à te

multatum

multatum arbitratur : ſed, cùm exiſtimaret multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minùs à ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit. Etenim, ſi Antiochus magnus ille, Rex Aſiæ, cùm, poſteaquàm à Scipione devictus, Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnémque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet, dicere eſt ſolitus, benignè ſibi à populo Romano eſſe factum, quòd nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur ; poteſt multo faciliùs ſe Deiotarus conſolari. Ille enim furoris multum ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cùm & ipſi & filio, nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de ſe Senatûs imminutum putat : magno animo & erecto eſt ; nec unquam ſuccumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa ſe arbitratur & peperiſſe antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere ? ab omnibus enim his ornatus eſt, qui, poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt. Senatûs verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monumentiſque conſignata ſunt, quæ unquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio ? Quid de virtute ejus dicam ? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantiâ ? quæ omnes docti atque ſapientes ſumma, quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt ; hiſque non modò ad benè, ſed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem eſſe. Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans, non modò tibi non ſuccenſet (eſſet enim non ſolùm ingratus, ſed etiam

amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuit; tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſolicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum benè ſperare, & bono eſſe animo: quod ſcio te non fruſtrà ſcribere ſolere. memini enim iiſdem ferè verbis ad me te ſcribere, méque tuis literis benè ſperare non fruſtrà eſſe juſſum. Laboro equidem regis Deiotari cauſâ, quocum mihi amicitiam reſpubl. conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam verò neceſſitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: ſed cùm de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel eſſe ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſolicitudinem ſempiternam; nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim. Nihil opus eſt. Occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges; & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta; ſed maximè eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti. quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multò magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit, ſociorum vero regum, & amicorum ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros

eſſe

eſſe confido. Corpora verò ſua, pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regij tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobíſque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus: tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam ſe à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe. In primis finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cùm è balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe; cùm illa munera inſpexiſſes cœnatus; cum in cubiculo recubuiſſes: eandémque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eórum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit; non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtímes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute. Quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

ORATIO V.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

ARGUMENTUM ſuper quatuor *Catilinariis.*

Lucius Catilina, *teſte* Salluſtio Criſpo, *qui conjurationem hanc ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravoque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, ſuprà quam credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens cupiditatibus; ſatis eloquentiæ, ſapientiæ parùm; vaſtus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta ſemper cupiebat. Hunc, poſt dominationem* L. Syllæ, *libido maxima invaſerat R. P. capiendæ: neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indieſque ferox inopiâ familiaris rei, ſcelerum conſcientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas ſuprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos peſſima ac diverſa mala inter ſe luxuria atque avaritia vexabant. Corrupta namque in civitate ratus eſt, id quod facillimum*

facillimum factu erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe tanquam ſtipatorum catervas habere. His amicis ſociiſque confiſus, opprimendæ reip. conſilium cepit: ad hoc quietis rebus ipſi Conſulatum petenti magna ſpes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia *nobilis mulier inſolentiâ* Q. Curij *conſocij cognitum propalavit. Quo accenſis patrum ſtudiis* M. Tullius, Cn. Antonius *Coſs. declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & aſtutias, & perquirendum illius conſilia vigilavit. Tandem manifeſtâ re apud P. C. publico in Senatu in* Catilinam *præſentem invehit; monetque (ut ex prima invectiva liquet) urbe diſcedat. Inde per ſecundam invectivam milites ſeu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetque, ſi qui ſunt conjurationis ſocij, abeant. Ad* Quirites *item, per tertiam, qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat; rogatque grates agant diis, & hic dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum conſulit, quid de conjuratis captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio accommodata.*

QUouſque tandem abutêre, Catilina, patientiâ noſtrâ? quamdiu nos etiam furor iſte tuus eludet? quem ad finem ſeſe effrenata jactabit audacia? Nihilne te nocturnum præſidium Palatij, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic

hic munitiſſimus habendi Senatûs locus, nihil horum ora vultúſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilij ceperis, quem noſtrum ignorare arbitraris? O tempora! ô mores! Senatus hæc intelligit, Conſul videt: hic tamen vivit. vivit? imò verò etiam in Senatum venit: ſit publici conſilij particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem viri fortes ſatisfacere reipubl. videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu Conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplisſimus, P. Scipio, Pontifex maximus, Tiberium Gracchum, mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos Conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus ſtudentem manu ſuâ occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coercerent. Habemus enim Senatuſconſultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deeſt reipub. Conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, Conſules deſumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Coſ. videret, nè quid reſpub. detrimenti caperet: nox nulla interceſſit; interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, avis, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius Conſularis. Simili Senatuſconſulto, C. Mario & L. Valerio Coſ. permiſſa eſt reſpub. num unum diem

diem poſtea L. Saturninum Tribunum plebis, & C. Servilium Prætorem mors ac reipubl. pœna remorata eſt? At nos vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim hujuſmodi Senatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum: quo ex Senatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me eſſe clementem, cupio in tantis reipub. periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempub. in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducémque hoſtium, intra mœnia, atque adeò in Senatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero; credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certâ de causâ nondum adducor ut faciam: tum denique interficiere, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit qui te defendere audeat, vives; & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præſidiis obſeſſus, ne commovere te contra rempubl. poſſis. multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fécerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina, quod jam amplius exſpectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem: mihi crede: obliviſcere

viſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtíne me ante diem xij. Kalend. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem vj. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ ſatellitem atque adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis; verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in Senatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante diem v. Kal. Novemb. tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, meâ diligentiâ circumcluſum, commovere te contra rempub. non potuiſſe? cùm tu diſceſſu cæterorum, noſtrâ tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas? Quid? cùm tute Præneſte Kalend. ipſis Novemb. occupaturum nocturno impetu eſſe confideres; ſenſiſtine, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis vigiliíſque eſſe munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, ſed etiam videam, planéque ſentiam. Recognoſce tandem mecum illam ſuperiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conveniſſe eodem complures ejuſdem amentiæ ſceleriſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas. Video enim eſſe hîc in Senatu quoſdam, qui tecum unà fuere. O dij immortales! ubinam gentium ſumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hîc, hîc ſunt in noſtro numero, P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimóque conſilio, qui

qui de meo, noſtrûmque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video, Conſul, & de republica ſententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam eâ nocte, Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quò quemque proficiſci placeret: delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmâſti te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululùm tibi eſſe etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illâ ipsâ nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: Domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cum illi ipſi veniſſent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ita ſint, Catilina, perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. Educ tecum etiam omnes tuos; ſi minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit. nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori, antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus. Non eſt ſæpiùs in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Conſuli deſignato, Catilina, inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privatâ diligentiâ defendi. Cùm proximis comitiis conſularibus me Conſulem

in

in campo, & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato. denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. eſſe conjunctam. Nunc jam apertè rempub. univerſam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vaſtitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperij diſciplinæque majorum proprium eſt, facere non audeo; faciam id, quod eſt ad ſeveritatem lenius, ad communem ſalutem utilius. Nam ſi te interfici juſſero, reſidebit in republicâ reliqua conjuratorum manus: ſin tu (quod te jamdudum hortor) exieris; exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniocioſa ſentina reipublicæ. Quid eſt, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tuâ ſponte faciebas? exire ex urbe Conſul hoſtem jubet, interrogas me, num in exſilium? non jubeo: ſed, ſi me conſulis, ſuadeo. Quid enim, Catilina, eſt, quod te tam in hac urbe delectare poſſit; in qua nemo eſt, extra iſtam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domeſticæ turpitudinis non inuſta vitæ tuæ eſt? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretîſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti? Quid verò? nuper, cùm morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nónne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulâſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas

manitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipub. atque ad omnium noſtrum vitam ſalutemque pertinent. Potéſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus, cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie Calend. Jan. Lepido & Tullo Coſ. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, Conſulum & principum civitatis interficiendorum causâ, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipubl. obſtitiſſe? Ac jam illa omitto: neque enim ſunt aut obſcura, aut non multa poſtea commiſſa, quoties tu me deſignatum, quoties me conſulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle deſiſtis. Quoties jam [quoties jam] tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris ac devota ſit neſcio, quòd eam neceſſe putas eſſe Conſulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita? ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo; ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? ſi hoc poſt hominum memoriam, contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio taciturnitatis oppreſſus? quid, quòd adventu tuo iſta

iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quid, quòd omnes Conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi, mehercle, mei, ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? &, ſi me meis civibus injuria ſuſpectum tam graviter, atque offenſum viderem; carere me aſpectu civium, quàm infeſtis oculis omnium conſpici mallem: tu, cùm, conſcientiâ ſcelerum tuorum, agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes ſenſuſque vulneras, eorum aſpectum præſentiámque vitare? ſi te parentes timerent atque odiſſent tui, neque eos ulla ratione placare poſſes; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit ac metuit; & jamdiu te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo, cogitare: hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequêre, neque vim pertimeſces? quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: Nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio ,direptióque ſociorum impunita fuit ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges & quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendáſque valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totum eſſe in metu propter te unum: quicquid increpuerit, Catilinam timeri: nullam videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat; non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi eſt verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam.

Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid, quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? Quid, quod, vitandæ ſuſpicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es; atque ut domi meæ te aſſervarem rogâſti. Cùm à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullo modo poſſe iiſdem parietibus tutò eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod iiſdem mœnibus contineremur; ad Q. Metellum Prætorem veniſti, à quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum M. Marcellum, demigrâſti: quem tu videlicet & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putâſti. ſed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abeſſe debere, qui ſeipſum jam dignum cuſtodiâ judicaverit? Quæ cùm ita ſint, Catilina; dubitas, ſi hîc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam, multis ſuppliciis juſtis debitiſque ereptam, fugæ ſolitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum (id enim poſtulas) &, ſi hic ordo ſibi placere decreverit, te ire in exſilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic adoleſcenti optimo, P. Sextio; ſi fortiſſimo viro, M. Marcello dixiſſem; jam mihi Conſuli hoc ipſo in templo, jure optimo, Senatus vim, & manus intuliſſet. De te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decer-

decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi ſolùm, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima; ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæterique fortiſſimi cives, qui circumſtant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò ante exaudire potuiſti. Quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo; eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem, uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquar? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exſilium cogites? utinam tibi iſtam mentem dij immortales darent! tametſi video, ſi mea voce perterritus ire in exſilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſi minùs in præſens tempus, recenti memoriâ ſcelerum tuorum, at in poſteritatem, impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodo iſta tua privata ſit calamitas, & à reipub. periculis ſejungatur. Sed ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimeſcas, ut temporibus reipubl. concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut ſæpe jam dixi, proficiſcere. Ac ſi mihi inimico, ut prædicas, tu conflare vis invidiam, rectà perge in exſilium: Vix feram ſermones hominum, ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exſilium ieris juſſu conſulis, ſuſtinebo. Sin autem ſervire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu; confer te ad Manlium, concita perditos cives; ſecerne te à bonis; infer patriæ bellum; exſulta impio latrocinio; ut à me non ejectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos,

qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? cùm ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari ad cædem proficiſcens ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrenata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed ne bellum quidem, niſi nefarium, concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis, conflatam improborum manum. Hîc tu quâ lætitiâ perfruêre? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? Cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cùm te à conſulatu repuli, ut exſul potiùs tentare, quàm Conſul vexare rempubl. poſſes: atque ut id, quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me, P. C. quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer; percipite, quæſo, diligenter quæ dicam, & ea penitùs

animis veſtris mentibúſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior; ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem exſpectari imperatorem in caſtris hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? móſne majorum? At perſæpe etiam privati in hac repub. pernicioſos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? At nunquam in hac urbe ij, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam poſteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad ſummum imperium per omnes honorum gradus extulit; ſi propter invidiam aut alicujus periculi metum, ſalutem civium tuorum negligis. Sed ſi quis eſt invidiæ metus, num eſt vehementiùs ſeveritatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimeſcenda? An cùm bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum qui idem ſentiunt, mentibus, pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminârunt, ſed etiam honeſtârunt;

ſtârunt; certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quòd ſi ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam, putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationémque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; exſtinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. peſtis, verùm etiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium. Etenim jam diu, P. C. in his periculis conjurationis inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in noſtri Conſulatûs tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur, videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus curâ & metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit, & erit incluſum penitùs in venis atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi, cùm æſtu febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiùſque afflictantur: ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs,

vivis reliquis, ingraveſcet. Quare, P. C. ſecedant improbi, ſecernant ſe à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ Conſuli, circumſtare tribunal Prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos & faces, ad incendendam urbem, comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republ. ſentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis, Hiſce ominibus, Catilina, cum ſumma reipubl. ſalute, & cum tua peſte ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidióque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperij verè nominamus, hunc & hujus ſocios à tuis aris cæteriſque templis, à tectis urbis ac mœnibus, à vita fortuniſque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe ac nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuóſque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ eſt ſecunda in

L. CATILINAM.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem verbis proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. Non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: Non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. Loco ille motus eſt, cùm eſt ex urbe depulſus. palàm jam cum hoſte, nullo impediente, bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, cùm illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum de manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit; quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis? Jacet ille nunc, proſtratuſque

túſque eſt, Quirites, & ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit; & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit, foráſque projecerit. At ſiquis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo in quo exſultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs, quàm emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum jampridem oportebat: idque à me, & mos majorum, & hujus imperij ſeveritas, & reſpublica poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi, ſublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo ſuſtuliſſem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, ſi illum, ut erat meritus, morte multâſſem, fore ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles? Itaque ego illum exercitum, & Gallicanis legionibus, & hoc delectu,

quem

quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deſerere, quàm illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modò ſi aciem exercitûs noſtri, verùm etiam ſi edictum Prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in Senatum venire; qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: qui ſi hic permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque hoc etiam magis ſunt timendi, quòd quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt. pateſeci in Senatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram. Quod exſpectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra rempub. videretis: niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ, ſimiles cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus; ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, nè patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum tabeſcere: demonſtrabo iter: Aureliâ viâ profectus eſt: ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam remp. ſiquidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhauſto, relevata mihi, & recreata reſpubl. videtur. Quid enim mali aut ſce-

leris ſingi aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſecum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur? quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè; aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus adſciverit. Atque ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis; nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in ſcena levior & nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus, frigore & fame, & ſiti ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis ſuis ſociis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidine audaciáque conſumeret. Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, ô nos beatos! ô rempubl. fortunatam! ô præclaram laudem Conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædem, niſi incendia, niſi rapinas:

pinas: Patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd ſi in vino & alea comeſſationes ſolùm & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus Conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagârit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus; nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. Quæ ſanari poterunt, quacunque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant: aut, ſi & in urbe & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exſpectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant à me in exſilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus & permodeſtus vocem Conſulis ferre non

potuit: ſimulatque ire in exſilium juſſus eſt, paruit. Quid, quòd heſterno die, cum domi meæ penè interfectus eſſem, Senatum in ædem Jovis Statoris convocavi; rem omnem ad Patres Conſcriptos detuli? quo cùm Catilina veniſſet, quis eum Senator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ità aſpexit, ut perditum civem, ac non potius ut importuniſſimum hoſtem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Conſul, qui verbo cives in exſilium ejicio, quæſivi à Catilinâ, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, nécne. cum ille homo audaciſſimus, conſcientiâ convictus, primò reticuiſſet; patefeci cætera: quid ea nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proximam conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, edocui. Cum hæſitaret, cùm teneretur; quæſivi quid dubitaret proficiſci eò, quò jampridem parârat: cum arma, cum ſecures. cum faſces, cum tubas, cum ſigna militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exſilium ejiciebam, quem jam ingreſſum in bellum eſſe videbam? etenim credo, Manlius iſte, centurio, qui in agro Feſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit: & illa caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant; & ille ejectus in exſilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet. O conditionem miſeram non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſervandæ reipublicæ! nunc, ſi L. Catilina, conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus ac debilitatus ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciendi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris & belli, iter ad fugam atque in exſilium converterit; non ille à

me

me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus ac perterritus meâ diligentiâ, non de ſpe conatúque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exſilium ejectus à Conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed miſerum; me non diligentiſſimum Conſulem, ſed crudeliſſimum Tyrannum exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarij periculum depellatur. Dicatur ſanè ejectus eſſe à me, dummodo eat in exſilium. ſed, mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium, atque in armis volitare audiatis: ſed triduo tamen audietis: multóque magis illud timeo, nè mihi ſit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quàm quòd ejecerim. Sed cùm ſint homines, qui illum, cùm profectus ſit, ejectum eſſe dicant; iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi mehercules, hoc, quod agit, nunquam antè cogitâſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exſulem vivere. nunc vero, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis Româ profectus eſt; optemus potiùs, ut eat in exſilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui jam fatetur, ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo; de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus? quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet,

non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilij atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Unum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent; quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima; ſunt enim locupletes: voluntas verò, & cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copioſus ſis, & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, aliâ ratione ullâ ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt, aut ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exſpectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem quod cæteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: Primum omnium meipſum vigilare, adeſſe, providere reipubl. deinde magnos animos eſſe in bonis

viris, magnam concordiam, maximam multitudinem; magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris, præſentes auxilium eſſe laturos. Quòd ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſceleratâ ac nefariâ concupierunt, ſe Conſules, ac Dictatores, aut etiam Reges ſperant futuros? non vident id ſe cupere, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues atque egentes in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, ac proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed nè pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum; qui jampridem premuntur, qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotio, partim etiam ſumptibus, in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis,

proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm inſidiatores lentos eſſe arbitror. qui homines primùm, ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ità, ut non modò civitas, ſed nè vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio; quoniam ſunt ità multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam genere ipſo, atque vità, quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac ſinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut benè barbatos videtis; manicatis & talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique verſantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non ſolùm amare & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt: qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in repub. ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum, atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd in conviviis nudi ſaltare didicerunt.

O bellum magnopere pertimeſcendum, cùm hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem Prætoriam! Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, veſtra præſidia, veſtróſque exercitus: & primùm gladiatori illi confecto & ſaucio Conſules imperatoréſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ cumulis ſilveſtribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopiâ atque egeſtate debeo conferre. Sed ſi, omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille, Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi, inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copia cum egeſtate, bona ratio cum perditâ, mens ſana cum amentiâ, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſmodi certamine ac prælio, nonne, etiamſi hominum ſtudia deficiant, dij ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari? Quæ cùm ita ſint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro motu, ac ſine

ſine ullo tumultu ſatis eſſet præſidij, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri, certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas finéſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum & certiſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quàm pars Patriciorum, poteſtate tamen in noſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniúmque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes, tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc, ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivіſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe Conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portis cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt. qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed inceptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, ſentiet, in hac urbe eſſe Conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem Senatum, eſſe arma, eſſe carcerem; quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites,

rites, ut, ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes jam ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus; quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiámque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atque longinquo; ſed hic præſentes, ſuo numine atque auxilio, ſua templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerári, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam, potentiſſimamque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terrâ marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORA-

ORATIO VII.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitámque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberóſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperij, fortunatiſſimam pulcherrimámque Urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis. Et ſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ij dies, quibus conſervamur, quàm illi quibus naſcimur; quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quòd ſine ſenſu naſcimur, cum voluptate conſervamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famâque ſuſtulimus; eſſe apud vos poſteróſque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque ſervavit. Nam toti urbi, templis, delubris, tectis ac mœnibus ſubjectos prope jam ignes circumdatóſque reſtinximus: iidémque gladios in rempubl. diſtrictos retudimus, mucronéſque eorum à jugulis veſtris dejecimus. Quæ, quoniam in Senatu illuſtrata, patefacta, compertáque ſunt per me, vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta,

&

& quàm manifeſta, & quâ ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, & exſpectatis, ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm ſceleris ſui ſocios & hujuſce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam abſconditis inſidiis, ſalvi eſſe poſſemus. Nam, tum cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis ſit timenda, quòd vivus exierit) ſed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui reſtitiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos nobiſcum eſſe, & Romæ remanſiſſe; in eo omnes dies noctéſque conſumpſi, ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem ac viderem: ut quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis ſaluti veſtræ provideretis, cùm oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum belli Tranſalpini, & tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo eſſe ſolicitatos, eóſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatiſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut quod erat difficillimum, quodque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res, non ſolùm à me, ſed etiam à Senatu, & à vobis manifeſtè deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinum, Prætores, fortiſſimos atque amantiſſimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republ.

republ. præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione, ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, & cùm adveſperaſceret occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet; eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt; & ego de præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum operâ utor aſſiduè in reipublicæ præſidio, cùm gladiis miſeram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladij, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum, interventu Pontini, atque Flacci, pugna quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ quæcunque erant in eo comitatu, integris ſignis Prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cùm jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter conſuetudinem proximâ nocte vigilârat. Cùm vero ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequenter ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quàm ad Senatum referri, placeret; nè, ſi nihil eſſet inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad concilium publicum, rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent; tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coegi. Atque

interea

interea ſtatim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium Prætorem fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam juſſu Senatûs dedi; hortatus ſum, ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix ſe ex magno timore recreâſſet, à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributúmque erat, incendiſſent, cædémque infinitam civium feciſſent, præſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſecum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli juſjurandum ſibi & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimùm mitterent; pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmâſſe ex fatis Sibyllinis, Haruſpicumque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe: eundémque dixiſſe fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperij, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolij autem incenſionem viceſimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cùm Lentulo & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur. Ac nè longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego ſignum: cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum Senatui & populo,

populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmâſſet, eſſe facturum; orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulò ante aliquid tamen de gladiis, ac ſicis, quæ apud ipſum erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſetque ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus atque abjectus, conſcientiâ convictus repente conticuit. Introductus Statilius cognovit & ſignum & manum ſuam. recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo; & quæſivi, cognoſceretne ſignum. annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos; quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: poſt autem aliquantò, toto indicio expoſito atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio. qui, cum illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent; quæſiſſentque ab eo, nihilne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ille ſubito, ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit: ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti atque deprehenſi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitáſque defecit. Vulturcius verò ſubitò proferri literas, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen & ſignum & manum ſuam cognovit; erant

autem

autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ita; *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus: & vide, quia jam tibi ſit neceſſe. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cùm primò impudenter reſpondere cœpiſſet, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed indicare ſe ipſi viderentur. Indiciis expoſitis atque editis, Quirites, Senatum conſului de ſumma republica, quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas Senatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus cenſuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quòd virtute, conſilio, prudentiâ meâ, reſpubl. periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinus Prætores, quòd eorum operâ forti fidelique uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo, C. Antonio, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ità cenſuerunt, ut P. Lentulus, cum ſe præturâ abdicâſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur. Atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat: in M. Cæparium, cui ad ſolicitandos paſtores Apuliam

eſſe

eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his coloniis quas Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Magium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſolicitatione verſatus: In P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque eâ lenitate Senatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœnâ, republ. conſervatâ, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, *quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâſſem.* Quæ ſupplicatio, ſi cum cæteris, conferatur, Quirites, hoc intereſt, quòd cæteræ bene geſtâ, hæc una, conſervatâ republ. conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, & confeſſionibus ſuis, judicio Senatûs, non modò Prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut quæ religio C. Mario clariſſimo viro non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, Prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi periculoſiſſimique belli nefarios duces captos jam & comprehenſos tenetis; exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi eſſe *P. Lentuli ſomnum*, nec *L. Caſſii adipem*, nec *C. Cethegi furioſam temeritatem*

tem pertimeſcendam. Ille erat *unus* timendus ex his omnibus, ſed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſolicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum; conſilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem (dicam id quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciâſſet; neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in republ. conjuratio manifeſtò inventa atque deprehenſa eſt. Quòd ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti; tamen, ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet; neque nos unquam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis rempubl. tantâ pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberâſſemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque conſilio & geſta & proviſa eſſe videantur. Idque cùm conjecturâ conſequi poſſumus, quòd vix videtur humani conſilij tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum

verò ità præſentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre poſſemus. Nam ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cæli, ut fulminum jactus, ut terræ motus, cæteráque, quæ tam multa, nobis Conſulibus, facta ſunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dij immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profectò memoriâ tenetis, Cottâ & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cælo eſſe percuſſas, cùm & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiſſe meminiſtis. Quo quidem tempore, cum haruſpices ex tota Etruria conveniſſent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domeſticum, & totius urbis atque imperij occaſum appropinquare dixerunt, niſi dij immortales omni ratione placati ſuo numine prope fata ipſa flexiſſent. Itaque ex illorum reſponſis tunc & ludi decem per dies facti ſunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiſſa eſt: iidémque juſſerunt ſimulacrum Jovis facere majus, & in excelſo collocare, & contrà atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac ſe ſperare dixerunt, ſi illud ſignum, quod videtis, ſolis ortum, & forum curiámque conſpiceret, fore, ut ea conſilia, quæ clam eſſent inita contra ſalutem urbis atque imperij, illuſtrarentur, ut à S. P. Q. R. perſpici poſſent. Atque illud ità collocandum Conſules illi ſtatuerunt: ſed tanta fuit operis tarditas, ut neque à ſuperioribus Conſulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam

averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ità reſponſum, cædes, incendia, interitúmque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus; quæ tum, propter magnitudinem ſcelerum, nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nonne ità præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur? quo collocato, atque ad vos Senatúmque converſo, omnia & Senatus & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata & patefacta vidiſtis. Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicióque digni, qui non ſolum veſtris domiciliis atque tectis, ſed etiam deorum templis atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus. ille, ille Jupiter reſtitit; ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſolicitatio, ſic à Lentulo cæteríſque domeſticis hoſtibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis & barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profecto, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Rom. bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperij & rerum ampliſſimarum ultrò ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtrámque

que ſalutem ſuis opibus anteponerent : id nonne divinitùs factum eſſe putatis? præſertim qui nos, non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti; ſed profectò juſtiores nunquam. Erepti enim eſtis ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione : togati, me uno togato duce & imperatore, viciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones ; neque ſolùm eas quas audiſtis, ſed & has quas voſmetipſi meminiſtis & vidiſtis. L. Sulla P. Sulpicium oppreſſit ; ex urbe ejecit C. Marium cuſtodem hujus urbis ; multoſque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam ſuum expulit : omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario. Tum verò clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis exſtincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla : nè dici quidem opus eſt, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipubl. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempubl. pertinerent. Non illi nullam eſſe rempubl. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes ; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere, voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipubl. quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint.

In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimóque bello (quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvâ urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur) ità me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini: & cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putâſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & urbem, & cives integros incoluméſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia condi & collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint. Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam Conſulatûs mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives exſtitiſſe; quorum alter fines veſtri imperij, non terræ, ſed cæli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperij domicilium ſedémque ſervaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt; quòd mihi vivendum ſit cum illis quos vici ac ſubegi; iſti hoſtes aut interfectos, aut oppreſſos reliquerunt: veſtrum eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea ne quando obſint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ

fariæ ne vobis nocere poſſent, ego providi: ne mihi noceant, veſtrum eſt providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in bonis præſidium, quod mihi in perpetuum comparatum eſt; magna in republ. dignitas, quæ me ſemper tacita defendet; magna vis eſt conſcientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quòd ſi omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterit; vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri, præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat aſcendere? Illud perficiam profectò, Quirites, ut ea, quæ geſſi in Conſulatu, privatus tuear atque ornem: ut ſiqua eſt invidia in conſervanda republ. ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ità me in republ. tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curémque ut ea, virtute, non caſu geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrum; atque in veſtra tecta diſcedite; & ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æquè ac priori nocte [feciſtis] cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo, Quirites.

ORATIO VIII.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIDEO, P. C. in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos: video vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſolicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas; ſed eam, per deos immortales, quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio Conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúſque perferrem; feram non ſolùm fortiter, ſed etiam libenter; dummodo meis laboribus, vobis populóque Romano, dignitas ſalúſque pariatur. Ego ſum ille Conſul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Conſularibus auſpiciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perſugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum

Conſulatûs mei dij immortales eſſe voluerunt, ut vos, P. C. populúmque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberóſque veſtros, virginéſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione; templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma; totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem; quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meum conſulatum ad ſalutem reipub. prope fatalem exſtitiſſe? Quare, P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ; conſervate vos, conjuges, liberos, fortunáſque veſtras: populi Romani nomen, ſalutemque defendite: mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primùm debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi ac mereor, relaturos gratiam eſſe. deinde ſi quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar. *neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura Conſulari, nec miſera ſapienti.* Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horúmque omnium lachrymis, à quibus me circumſeſſum videtis; neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem Conſulatûs mei: neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei, adſtat in conſpectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiamſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs quàm ut, & illi, & nos, unâ reipub. peſte pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum Tribunus plebis fieri voluit; non C.

Gracchus, qui agrarios concitare conatus eſt; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in diſcrimen aliquod, atque in veſtræ ſeveritatis judicium adducitur. Tenentur ij, qui ad urbis incendium, ad veſtrum omnium cædem, ad Catilinam accipiendum Romæ reſtiterunt. Tenentur literæ, ſigna, manus, denique uniuſcujúſque confeſſio: ſolicitantur Allobrogoes: ſervitia excitantur: Catilina arceſſitur: id eſt initum conſilium, ut, interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperij calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confeſſi ſunt, vos multis jam judiciis judicaviſtis: primùm, quòd mihi gratias egiſtis ſingularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam eſſe conjurationem decreviſtis; deinde, quòd P. Lentulum, ut ſe abdicaret præturâ, coegiſtis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicaviſtis, in cuſtodiam dandos cenſuiſtis: maximéque, quòd meo nomine ſupplicationem decreviſtis, qui honos togato habitus ante me eſt nemini: Poſtremò, heſterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dediſtis ampliſſima. Quæ ſunt omnia ejuſmodi, ut ij, qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine ulla dubitatione à vobis damnati eſſe videantur. Sed ego inſtitui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt Conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & nova quædam miſceri & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus nunquam putavi. Nunc quicquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. Huic ſi

paucos putatis affines eſſe, vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum: manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando ac prolatando nullo pacto poteſt. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, punctum temporis frui vitâ & hoc communi ſpiritu non putat oportere: atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicij causâ conſtitutum; ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea ſempiterna, certe ad ſingularem pœnam nefarij ſceleris inventa ſunt: Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare. decernatur tamen, ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id, quòd ſalutis omnium causâ ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat; & digna ſcelere hominum perditorum ſancit; nè quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per

populum

populum levare poſſit: eripit etiam *ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet.* bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet, multas uno dolore animi ac corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, *apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt:* quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc, P. C. ego meâ video quid interſit. ſi eritis ſecuti ſententiam C. Cæſaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt, hoc auctore & cognitore hujuſce ſententiæ, mihi populares impetus pertimeſcendi: ſin illam alteram ſecuti eritis, neſcio an amplius mihi negotij contrahatur. ſed etiam meorum periculorum rationes utilitas reipub. vincat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. intellectum eſt, quid interſit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem. Video, de iſtis, qui ſe populares haberi volunt, abeſſe non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is & nudiuſtertius in cuſtodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & ſupplicationem mihi decrevit; & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicârit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Semproniæ juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. Idem

etiam ipſum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitârit, appellari poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus atque leniſſimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculiſque mandare: & ſancit in poſterum, nè quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in pernicie reipubl. poſthac popularis eſſe poſſit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur. Quamobrem ſive hoc ſtatueritis; dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum: ſive illam Silani ſententiam ſequi malueritis; facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo eam multò leviorem fuiſſe. Quanquam, P. C. quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate puniendâ crudelitas? Ego enim de meo ſenſu judico. Nam ità mihi ſalvâ republ. vobiſcum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac cauſa vehementior ſum, non atrocitate animi moveor (quis enim eſt me mitior?) ſed ſingulari quadam humanitate & miſericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, ſubito uno incendio concidentem: cerno animo ſepultâ in patriâ miſeros atque inſepultos acervos civium: verſatur mihi ante oculos aſpectus Cethegi, & furor in veſtra cæde bacchantis. Cùm vero mihi propoſui regnantem Lentulum, ſicut ipſe ſe ex fatis ſperâſſe confeſſus eſt; purpuratum eſſe hunc Gabinium; cum exercitu veniſſe Catilinam; tum lamentationem matrum-familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Veſtalium perhorreſco. Et quia mihi vehementer hæc videntur miſera atque miſeranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me ſeverum vehementémque

que præbeo. Etenim quæro, ſi quis pater-familiâs, liberis ſuis à ſervo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, ſupplicium de ſervis [non] quàm acerbiſſimum ſumpſerit, utrùm is clemens, ac miſericors, an inhumanus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi vero importunus, ac ferreus, qui non dolorem ſuum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipubl. domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperij collocarent; ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis, in patriæ civiúmque pernicie, fama ſubeunda eſt. Niſi verò cuipiam L. Cæſar, vir fortiſſimus, & amantiſſimus reipubl. crudelior nudiuſtertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu COS. interfectum, filiúmque ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile [fuit] factum? quod initum delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in republ. verſata eſt, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clariſſimus vir, armatus Gracchum eſt perſecutus, & grave tum vulnus accepit, nè quid de ſumma dignitate reipubl. minueretur: his ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos arceſſivit, ſervitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Caſſio, totam Italiam vaſtandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, cenſeo, ne in hoc ſcelere tam immani ac nefario, nimis

nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini: cùm multo magis ſit verendum, nè remiſſione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamini. Sed quæ exaudio, P. C. diſſimulare non poſſum. jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidij ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia proviſa, parata, & conſtituta ſunt. P. C. cùm meâ ſummâ curâ atque diligentiâ, tum multo etiam majore populi Romani, ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum [plena templa circa forum] pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa ſola, in qua omnes ſentirent unum atque idem, præter eos, qui, cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quam ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dij immortales! quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità ſummam ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione, ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos, hodiernus dies vobiſcum, atque hæc cauſa conjungit: quam conjunctionem ſi in Conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus, confirmo vobis, nullum poſthac malum civile ac domeſticum ad ullam reipub. partem eſſe venturum. Pari ſtudio defendendæ reip. conveniſſe video Tribunos

ærarios,

ærarios, fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos; quos, cùm caſu hic dies ad ærarium frequentâſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui ſua virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant; quam quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit; ſervus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorreſcat; qui non obſtare cupiat; qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem, voluntatis. Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum; ſed nulli ſunt inventi tam aut fortunâ miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ ſalvum eſſe velint. Multò verò maxima pars eorum qui in tabernis ſunt, immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otij. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentiâ civium ſuſtinetur, alitur otio:

quorum

quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cùm ita ſint, P. C. vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos, nè populo Romano deeſſe videamini, providete. Habetis Conſulem ex plurimis periculis & inſidiis, atque ex media morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatum: omnes ordines ad conſervandam rempubl. mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt: obſeſſa facibus & telis impiæ conjurationis vobis ſupplex manus tendit patria communis: vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtri, oblitum ſui; quæ non ſemper facultas datur: Habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum (id quod in civili cauſa hodierno die primùm videmus) unum atque idem ſentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute ſtabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratáſque fortunas una nox pene delêrit. Id nè unquam poſthac non modo confici, ſed nè cogitari quidem poſſit, vobis hodierno die providendum eſt. Atque hæc, non ut vos, qui mihi ſtudio penè præcurritis, excitarem, locutus ſum: ſed ut mea vox, quæ debet eſſe in republica princeps, officio functa Conſulari videretur. Nunc antequam, P. C. ad ſententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus eſt conjuratorum, quam videtis eſſe permagnam, tantam me inimicorum multitudinem

ſuſcepiſſe

ſuſcepiſſe video: ſed eam eſſe judico turpem & infirmam, contemptam & abjectam. Quòd ſi aliquando alicujus furore & ſcelere concitata manus iſta plus valuerit, quàm veſtra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque conſiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortaſſe minitantur, omnibus eſt parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me veſtris decretis honeſtâſtis, nemo eſt aſſecutus. Cæteris enim ſemper bene geſtæ, mihi uni conſervatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus, ille cujus conſilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus eſt: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infeſtiſſimas, Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paullus, ille cujus currum rex potentiſſimus quondam & nobiliſſimus Perſes honeſtavit: ſit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obſidione & metu ſervitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res geſtæ atque virtutes iiſdem, quibus ſolis curſus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci noſtræ gloriæ: niſi fortè majus eſt patefacere nobis provincias, quò exire poſſimus, quàm curare, ut etiam illi qui abſunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam eſt uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domeſticæ: quòd hoſtes alienigenæ aut oppreſſi ſerviunt, aut recepti beneficio ſe obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum,

rum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me atque à meis facile propulſari poſſe, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram equitúmque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium perfringere & labefactare poſſit. Quæ cum ità ſint, Patres Conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho cæteriſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis hoſpitiiſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempubl. diligentia, nihil aliud à vobis, niſi hujus temporis, totiúſque mei Conſulatûs memoriam póſtulo: quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit, commendo vobis parvum meum filium; cui profectò ſatis erit præſidij, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolius periculo conſervaverit, illum eſſe filium memineritis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra populique Romani, P. C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, déque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim Conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet, & ea quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſeipſum præſtare poſſit.

ORA-

ORATIO IX.

Quæ eſt in

M. ANTONIUM,

PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Latomi ARGUMENTUM.

Poſtquam Cicero *liberius de republ. & de* Antonio *dixerat, offenſus ille graviter, venit poſt aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conqueſtus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in perſonam ejus invectus eſt. Non reſpondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonij, *quibus ad manifeſtam vim ſpectare videbatur. Sed aliquantum poſt confirmatus opibus* Octavij, *qui hæres* Cæſaris *erat, & offenſus* Antonio, *gratiâque & auctoritate Senatûs veteranorumque præſidio ad parem potentiam provectus, reſpondit hac ornatiſſimâ oratione, & quidem præſenti in Senatu. In qua primò objecta diluit: deinde inſectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commiſſa fuerant. Hæc eſt Secunda illa Philippica, quæ* M. Antonium *priore Oratione vehementer commotum, ſic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odij atrocitas*

poſtea

poſtea nunquam potuerit. Exſtitit autem exitij, & mortis Ciceronis *cauſa, dicente etiam Satyrico Poëta :*

——Ridenda poemata malo,
Quam te conſpicuæ divina Philippica famæ,
Volveris à prima quæ proxima——
Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUONAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti Reipub. hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit ? nec verò neceſſe eſt à me quenquam nominari vobis, cùm ipſi recordamini. Mihi pœnarum illi, plus quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius : omnes à me reipub. cauſa laceſſiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furioſior quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me laceſſiſti ; tuámque à me alienationem, commendationem tibi ad cives impios fore putaviſti. Quid putem ? contemptúmne me ? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poſſit Antonius. An in Senatu facillimè de me detrahi poſſe credidit ? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ Reipub. teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi ? hoc quidem beneficium eſt. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere ? Illud profectò eſt : non exiſtimavit ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus. Cui priùs quàm de cæteris rebus reſpondeo ; de

de amicitia, quam à me violatam eſſe criminatus eſt, quod ego graviſſimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem ſuam me, neſcio quando, veniſſe queſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis ſpe, ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris nequiſſimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares; cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadij, libertini hominis, fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras (nam ita dixiſti) domum meam ventitâras. næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ conſuluiſſes. ſed nec feciſti, nec, ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Auguratûs petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Q. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) nec tu ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſâ repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſſent. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brundufij non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet,

eum

eum tu occideres? Fac potuiſſe, quod eſt aliud, P. C. beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe vitam dediſſe, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ij, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? quâ in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miſerum, id te impunè facere potuiſſe. Sed ſit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illâ querelâ quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populuſque Romanus collocavit, neceſſaria, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cum tu reliquias reipub. diſſipaviſſes? cum domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia? cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere? cum auſpicia Augur, interceſſionem Conſul ſuſtuliſſes? cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis? cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtriſque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque, hodie perficiam, ut intelligat quantum à me beneficium tum acceperit. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paululum modo bonorum conſuetudinem noſſet, literas ad

ſe

ſe ab amico miſſas, offenſione aliquâ interpoſitâ, in medium protulit, palamque recitavit? Quid eſt aliud, tollere è vitâ vitæ ſocietatem, quàm tollere amicorum colloquia abſentium? quàm multa joca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quam multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtellæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? qui cùm hoc ipſo tempore ſtent cùm gladiis in conſpectu Senatûs, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas, tandem, ſi negem me unquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte convincas? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam. Quî poſſis? ſunt enim librarij manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere doceat. Quid enim eſt minus, non dico oratoris, ſed hominis, quam id objicere adverſario, quod ille ſi verbo negârit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco non inhumanitatis ſolùm, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officij, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum eſt, quòd de te in his literis non malè exiſtimem; quòd ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad ſceleratum & latronem. At ego tuas literas, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exſilio reducere; adjuraſque id te, invito me, non eſſe facturum: idque à me impetras. quid enim me interponerem audaciæ tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coercere?

coercere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? ſed videlicet meam gratiam voluit eſſe: in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lată. Sed cum mihi, Patres Conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, ut me pro me dicentem benignè; alterum ipſe efficiam, ut contra illum cum dicam, attente audiatis. ſimul illud oro; ſi meam cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem modeſtiamque cognôſtis, ne me hodie, cum iſti, ut provocavit, reſpondero, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut Conſulem: ne ille quidem me ut Conſularem. etſi ille nullo modo Conſul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempub. gerit, vel quod ita factus eſt [Conſul] ego ſine ulla controverſia Conſularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe Conſulem profiteretur, objecit mihi Conſulatum meum. qui Conſulatus, verbo meus, P. C. re veſter fuit. quid enim conſtitui, quid geſſi, quid egi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum Conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem tibi fatum, ſicuti C. Curioni, manet; quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Conſulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis Conſularibus, qui proximè eſt mortuus: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus ſemper in hac repub. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Qu. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C. Piſoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murænæ, qui tum erant Conſules deſignati. placuit

idem, quod Conſularibus, M. Catoni: qui cùm multa, vitâ excedens, providit, tum quòd te Conſulem non vidit. Maximè vero Conſulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo Senatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui non mihi ut parenti gratias ageret, qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, remp. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris reſpub. orbata eſt, veniamus ad vivos, qui duo è Conſulari numero reliqui ſunt. L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia, rebus iis geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modò nominavi, Conſulares, Senatuſque cunctus aſſenſus eſt. qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar, avunculus tuus, quâ oratione, quâ conſtantiâ, quâ gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quàm avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego alienus conſiliis Conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retuliſti? At ad quos refert? dij immortales! ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. Hodie non deſcendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. cui? neminem nominabo: putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum Principem Senatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republ. nihil referas:

ad eos referas, qui ſuam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris Conſulatus, pernicioſus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaſti? At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me Conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe. Ut illa, credo, neſaria Senatuſconſulta fierent, vim adferebam Senatui. O miſer, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni noſti) ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare? Quis enim eques Romanus, quis præter te adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem eſſe meminiſſet, cum Senatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarij de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis, ſua manu, voce pene literarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempub. conſenſiſſe; quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? præſertim cum Senatus populuſque Rom. haberet ducem, qualis ſiqui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Quid autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus naturâ te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Tam autem eras excors,

cors, ut totâ in oratione tuâ tecum ipſe pugnares? non modò non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum, tibi eſſet contentio? Vitricem tuum in tanto fuiſſe ſcelere fatebare, pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum eſt, laudâſti: Quod totum Senatûs eſt, reprehendiſti. Nam comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, Senatûs fuit. homo diſertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari à ſe: eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus eſt non dico audaciæ (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minimè vult, ſtultitiæ, quâ vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cùm inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cùm in hac cella Concordiæ (ô dij immortales!) in qua, me Conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa Senatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipſo tempore ab Ithyræis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed, qui tantam rerum repugnantiam non videas. nihil profecto ſapis. Quid eſt enim dementius, quam cum ipſe reipub. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id te (dij boni!) non decebat? in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ:* quid tum? nonne ceſſerunt? At poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus plura reſpondebo: tantùm dicam breviter; te neque

illos, neque ullas omninò literas noſſe: me nec reipub. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid adferrent. Sed hæc non hujus temporis: majora videamus. Pub. Clodium meo conſilio interfectum eſſe, dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cum tu illum in foro, inſpectante populo Rom. gladio ſtricto inſecutus es; negotiumque tranſegiſſes, niſi ille ſe in ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Quod quidem ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe ne tu quidem dicis. at Miloni ne favere quidem potui: prius enim rem tranſegit, quam quiſquam eum id facturum ſuſpicaretur. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſſet. At lætatus ſum. quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodij fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus quæſtio conſtituta? quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cùm res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis pòſt tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere auſus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob eamque cauſam meâ culpâ civile bellum eſſe natum: in eo non tu quidem totâ re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo cive, Conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem. in quo Cæſar fuit felicior. ipſe enim Pompeium à mea familiari-

miliaritate disjunxit. Poſtea verò quam ſe totum Pompeius Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? ſtulti erat ſperare: ſuadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim: ea velim reprehendas, ſi potes: unum, ne quinquennij imperium Cæſari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut abſentis ejus ratio haberetur. quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem, in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem ego, cùm jam omnes opes & ſuas, & populi Rom. Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque ea ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram; inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompeio, & de repub. conſilia fuerunt. quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamiâ, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres Conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in illâ ſocietate glorioſiſſimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in ea ſocietate viderentur, cum conſcij non fuiſſent, quam ut quiſquam celari vellet qui fuiſſet. Quam veriſimile porro eſt, in tot hominibus partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe?

tuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti ab alienis potiùs conſilium peterent, quàm à ſuis? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, ſed ne potentiam quidem cujuſquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam, ſine his clariſſimis viris, hanc rem in Cilicia, ad oſtium fluminis Cydni confeciſſet, ſi ille ad eam ripam, quam conſtituerat, non ad contrariam, naves appuliſſet. Cn. Domitium non patris interitus, clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego perſuaſi, cui ne ſuadere quidem auſus eſſem? quo etiam majorem ei reſpub. gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit; depulſorque dominatûs, quàm particeps eſſe maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſſe illam rem ſum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus ſum autem ob eam cauſam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſſet. Quid duos Servilios, Caſcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenſes excitatos potius, quam caritate reipub.? Longum eſt perſequi cæteros: idque reipub. præclarum, fuiſſe tam multos, ipſis glorioſum. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? quòd ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi mei, quod cùm rem geſſiſſet conſimilem

ſimilem rebus iis, quas ipſe geſſeram, me potiſſimum teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum exſtitiſſe. Tu autem, omnium ſtultiſſime, non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit; etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis eſt igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt: aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit; voluntas nemini. Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. ſic enim dixit; *M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: Ex quo intelligi debet, eum conſcium fuiſſe.* Ergo ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is à te honoris cauſa nominatur? Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. quantò in rebus ſententiiſque major? Conſtitue hoc, Conſul, aliquando: Brutorum, C. Caſſij, Cn. Domitij, C. Trebonij, reliquorum quam velis eſſe cauſam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent tantæ cauſæ indormientem? nunquamne intelliges, ſtatuendum tibi eſſe, utrum illi, qui iſtam rem geſſerunt, homicidæ ſint, an vindices libertatis? Attende enim paulliſper, cogitationemque ſobrij hominis punctum temporis ſuſcipe. etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris, ut à te arguor, ſocius, nego quidquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quam ſicarios, plus quàm homicidas, plus

etiam quàm parricidas eſſe: ſiquidem *eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere.* Tu, homo ſapiens & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ; cur honoris cauſa à te ſunt, & in hoc ordine, & apud populum Romanum, ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus quam decem dies abfuiſſet? Cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? Cur provinciæ Caſſio & Bruto datæ? cur Quæſtores additi? Cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut ſiqui fortè, quod à te mihi objectum eſt, quærent, ſit-ne verum; ne cui negent. etenim vereor, ne aut celatum me illis ipſis non honeſtum; aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (pro ſancte Jupiter!) non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior hominum memoriæ ſempiternæ? in hujus me conſilij ſocietatem, tanquam in equum Trojanum cum principibus includis? non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res èſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas & relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo acceſſerint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos adſpexerint,

ſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? Tu vero adſcribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuiſſem, non ſolum regem, ſed regnum etiam de republ. ſuſtuliſſem: &, ſi meus ſtilus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolum unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt, vide quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit; quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilij ſocietatem, cum interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimice) quod bene cogitaſti aliquando, laudo: quod non indicaſti, gratias ago; quod non feciſti, ignoſco. virum res illa quærebat. Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*: vide quæſo, ne hæreas. Quanquam quidem illud fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui ſervire nolebant: tibi tamen præcipuè, qui non modo non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipaviſti: ad quem è domo Cæſaris tam multa delata ſunt: cujus domus quæſtuoſiſſima eſt falſorum commentariorum & chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitioſiſſimæ nundinæ. Etenim quæ res egeſtati & æri alieno tuo, præter mortem Cæſaris, ſubvenire potuiſſet? Neſcio quid conturbatus eſſe mihi videris. Nunquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu. nemo credet unquam: non eſt tuum de republ. bene mereri:

habet iſtius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſpub. auctores: ego te tantum gaudere dico, feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis reſpondendum eſt. Caſtra mihi Pompeij atque omne illud tempus objeciſti. quo quidem tempore, ſi, ut dixi, meum conſilium auctoritaſque valuiſſet, tu hodie egeres, nos liberi eſſemus; reſpublica non tot duces & exercitus amiſiſſet. Fateor enim, me, cùm ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœſtitiâ fuiſſe, quantâ cæteri optimi cives, ſi idem providiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam, P.C. rempublicam veſtris quondam, meiſque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe perituram. Neque verò eram tam indoctus ignaruſque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimiſſa moleſtiis omnibus liberaret. illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot Conſulares, tot Prætorios, tot honeſtiſſimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniqua conditione pacis (mihi enim pax omnis cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ij maximè mihi, quorum eſto vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati obſtitiſſent; ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe manſiſſes. At vero Cn. Pompeij voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod quidem erat magnum, de ſumma rep. diſſentientes, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contra ille quid ego & ſentirem & ſpectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum,

primum, ut poſtea dignitati poſſemus; ille præſenti dignitati potiùs conſulebat. quòd autem habebat uterque quid ſequeretur, idcircò tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid vero ille ſingularis vir ac penè divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum de Pharſalica fuga Paphum perſecuti ſunt. nunquam ab eò mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderij, cùm me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. & ejus viri nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis quidem reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant illa quidem caſtra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum; magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum. Hæreditates mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei & neceſſarij viverent. ſed qui iſtuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. me nemo, niſi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas fecit hæredem. Etquidem vide, quàm te amarit is, qui, albus aterve fueris ignorans, fratris filium præteriit: Qu. Fufii honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam hæredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem nunquam viderat, aut certè nunquam ſalutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius quâ facie fuerit, quâ ſtaturâ, quo municipio, qua tribu.

nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres eſſet, invaſit. Quanquam hoc maxime admiratus ſum, mentionem te hæreditatum auſum eſſe facere, cùm ipſe hæreditatem patris non adiſſes. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies, in aliena villa declamaſti ? quanquam tu quidem (ut tui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenij acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magiſtrum, ſuffragio tuo & compotorum tuorum rhetorem : cui conceſſiſti, ut in te, quæ vellet, diceret. ſalſum omninò hominem ! ſed materia facilis, in te & in tuos dicta dicere. Vide autem, quid interſit inter te & avum tuum. ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet : tu curſim dicis aliena. At quanta merces rhetori data eſt ? Audite, audite, P. C. & cognoſcite reipub. vulnera. duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis ? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano : quos iſte agros ereptos reip. turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam : quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum peccatorumque largitur. Viſne igitur te inſpiciamus à puero ? ſic opinor. à principio ordiamur. Teneſne memoriâ prætextatum te decoxiſſe ? patris, inquies, iſta culpa eſt. concedo : etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd ſediſti in quatuordecim

decim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo, decoxiſſet. Sumpſiſti virilem, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti. Primò vulgare ſcortum: certa flagitij merces, nec ea parva: ſed cito Curio intervenit, qui te à meretricio quæſtu abduxit: &, tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis cauſâ tam fuit in domini poteſtate, quàm tu in Curionis. quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius ſe ad pedes meos proſternens, lacrymans, te mihi commendabat: orabat ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſſiſſe [dicebat.] Ipſe autem amore ardens confirmabat, quòd deſiderium tui diſcidij ferre non poſſet, ſe in exſilium eſſe iturum. Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potius ſuſtuli. Patri perſuaſi, ut æs alienum filij diſſolveret; redimeret adoleſcentem ſummâ ſpe & animi & ingenij præditum, rei familiaris facultatibus; cumque à tuâ non modò familiaritate, ſed etiam congreſſione, patrio jure & poteſtate, prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminiſſes, niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare auſus eſſes? Sed jam ſtupra, & flagitia omittam. ſunt quædam quæ honeſtè non poſſum dicere. tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ à verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum vitæ curſum videte: quem

quidem

quidem celeriter perſtringam. ad hæc enim quæ in civili bello, in maximis reipubl. miſeriis fecit, & ad ea quæ quotidie facit, feſtinat animus: quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolum rerum, ſed etiam recordatio. Tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſerò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio, qui ſua erga me beneficia commemorat: ejus omnium incendiorum fax: cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt. Quid dicam, ipſe optimè intelligit. Inde itur Alexandriam contra Senatûs auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectiſſimè facere poſſet. Qui tum inde reditus, aut qualis? priùs in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum tum obtinebat, neque erat uſquam tua. domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem tenebas? Veniſti è Gallia ad Quæſturam petendam. Aude dicere, te priùs ad parentem tuam veniſſe, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæſaris literas, ut mihi ſatisfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem ſum te paſſus de gratia. poſtea cultus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione Quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere. cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo; tamen ita prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cùm te ultro mihi idem illud deferentem

ſerentem nunquam ſim adhortatus. quanquam ſi in eo perſeveraſſes, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quæſtor es factus. Deinde continuo ſine Senatuſconſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti. id enim unum in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas egens ad Tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis eſſes. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos fortunaſque noſtras, id eſt, in univerſam rempublicam impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello Conſulibus, Kalendis Januar. labentem & prope cadentem rempub. fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari, ſi ſanâ mente eſſet, conſulere velletis; tum iſte venditum atque mancipatum Tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit Senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus exſtinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. & tu apud Patres Conſcriptos contra me dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reipub. judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exſtabit (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupide à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adoleſcens univerſum ordinem decernere

nere de ſalute reipublicæ prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius? neque tu tecum de Senatûs auctoritate agi paſſus es? quid autem agebatur, niſi ne deleri & everti remp. funditus velles? cùm te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, neceſſario tibi vulnus inflictum, quod paucis antè te, quorum incolumis fuit nemo. tum contra te dedit arma hic ordo Conſulibus, reliquiſque imperiis & poteſtatibus, quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cauſam dementiſſimi ſui conſilij & facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, circumſcriptus à Senatu eſſet Antonius? omitto quam hæc falſa, quam levia: præſertim cum omnino nulla cauſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare: tibi certè confitendum eſt, cauſam pernicioſiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſæculorum unquam immemorem fore, Conſules ex Italia expulſos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperij populi Romani decus, ac lumen fuit: omnes Conſulares, qui per valetudinem exſequi cladem illam fugamque potuiſſent, Prætores, Prætorios, Tribunos plebis magnam partem Senatûs, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo rempubl. expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus. Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium: ſic hujus

hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. deſideratis clariſſimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus (quid autem mali non vidimus?) ſi recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic reipub. cauſa belli, cauſa peſtis atque exitij fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio ſimiles. omnia perfecit, quæ Senatus ſalvâ rep. ne fieri poſſent, perfecerat. cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite. Reſtituebat multos calamitoſos: in his patrui nulla mentio. ſi ſeverus, cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? ſed omitto cæteros. Licinium Denticulam de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi vero ludere cum condemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Romano, cur eum reſtitui oporteret? abſentem credo in reos relatum: rem indictâ causâ judicatam: nullum fuiſſe de aleâ lege judicium: vi oppreſſum & armis: poſtremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecuniâ judicium eſſe corruptum. nihil horum. At vir bonus & repub. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum eſſe pro nihilo eſt, ſi ita eſſet, ignoſcerem. Hominem omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege, quæ eſt de aleâ, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſime ſtudium ſuum ipſe profitetur? In eodem vero Tribunatu, cùm Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet; quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis

ſermone

ſermone omnium verſari; eaque quæ dico dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium exſtitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus? vehebatur in eſſedo Tribunus pleb. Lictores laureati antecedebant: inter quos, apertâ lecticâ, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filij, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. verſatus in bello eſt. ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum eſſe volumus, quanquam diſſimilis eſt militum cauſa, & tua; illi ſecuti ſunt, tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus revertiſti: ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. Tanta enim eſt caritas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. ſed fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti; meque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium ſic

tueri,

tueri, ut tuebar, præſertim cùm te hæc auditurum videres? Veniſti Brunduſium in ſinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid eſt? num mentior? quàm miſerum eſt id negare non poſſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? ſi te municipiorum non pudebat; ne veterani quidem exercitûs? quis enim miles fuit, qui Brunduſij illam non viderit? quis, qui neſciret veniſſe eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſero ſe, quàm nequam hominem ſecutus eſſet, cognoſcere? Italiæ rurſus percurſatio, eâdem comite mimâ: in oppida militum crudelis & miſera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Acceſſit, ut Cæſare ignaro cùm ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur. tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere: tum ſibi non hanc, quam nunc malè tuetur, ſed M. Piſonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egeſtas: quò ſe verteret non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeij locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres ſucceſſerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet: ſed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſtâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Rom. conſpectu vomere poſtridie. O rem non modò viſu fœdam, ſed etiam auditu! ſi inter cœnam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis

non

non turpe duceret? in cœtu verò pop. Rom. negotium publicum gerens, Magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totùm tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida. Cæſar Alexandriâ ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur; meâ autem ſententiâ, qui Reip. ſit infelix, felix eſſe non poteſt. Haſtâ poſitâ pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeij (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij Magni voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Unâ in illâ re ſervitutis oblita civitas ingemuit: ſervientibuſque animis, cùm omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Exſpectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium; præſertim cùm tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet & reformidâſſet audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primum, cùm ſector ſis iſto loco natus, deinde cùm Pompeij ſector, non te exſecrandum populo Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi deos, non omnes homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias? At quàm inſolenter ſtatim heluo invaſit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, juſtitiâ carior? In ejus igitur viri copias, cùm ſe ſubitò ingurgitaviſſet, exſultabat gaudio, perſona de mimo, *modo egens, repentè dives.* ſed, ut eſt apud poetam neſcio quem, *Malè parta, malè dilabuntur:* incredibile ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quàm

paucis

paucis non dico menſibus, ſed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis, multa & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper iſte felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis ſervorum in cellis lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet. At idem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu etiam ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? quam domum aliquamdiu nemo aſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire, hâc te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum. An tu, illa in veſtibulo roſtra, ſpolia cùm aſpexiſti, domum tuam te introire putas? fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos nôſti. Nec vero te unquam neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus

lentus & furens, cùm tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more & ſanctiſſimâ diſciplinâ? fuit enim ille vir, P. C. ſicut ſcitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. Hujus in ædibus pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit, ex duodecim tabulis: claves ademit, foraſque exegit. Quàm porrò ſpectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cum mima ſecit divortium? At quàm crebrò uſurpat, *& Conſul, & Antonius?* hoc eſt dicere, & Conſul, & impudiciſſimus: & Conſul, & homo nequiſſimus. quid enim eſt aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet aliquando, credo, avus tuus, Et Conſul, & Antonius. Nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus; niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum operâ tuâ eſt. Cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines, defuiſti. Guſtâras civilem ſanguinem, vel potiùs exſorbueras: fueras in acie Pharſalicâ anteſignanus: L. Domitium nobiliſſimum & clariſſimum virum occideras: multos, qui è prælio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervâſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidâras. Quibus rebus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere,

querere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem, poſt ejus ex Africâ reditum, obtinuiſti? quo numero fuiſti? cujus tu imperatoris Quæſtor fueras, Dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento (ut ipſe dicebas) filius, appellatus es de pecuniâ, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primò reſpondiſti planè ferociter: & (nè omnia videar contra te) propemodùm æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo? an ille ſine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra Conſules, Imperatoréſque Populi Rom. contra Senatum populumque Romanum, contra deos patrios, araſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus, veſtis Pompeïj non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa, ſordidata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrij decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò ſe verteret, non habebat. quin his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſicâ; de quo Cæſar in Senatu, apertè in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam

ſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepiſti? Hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſa, Antoni; aut cùm ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus; in Theſſaliâ, Africâ, Hiſpaniâ. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: ſed tamen conſilium à primo reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeij liberi primum patriam repetebant. Eſto: fuerit partium hæc cauſa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem, in quæ tu invaſeras. Hæc cum repeterent armis ij, quorum erant legibus (etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui?) tamen erat æquiſſimum contra Cn. Pompeij liberos Cn. Pompeij pugnare ſectorem. An tu Narbone menſas hoſpitum convomeres, Dolabella pro te in Hiſpaniâ dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubitò revertiſſem. Expoſui nuper, P. C. cauſam reditûs mei. Volui, ſi poſſem, etiam ante Calendas Jan. prodeſſe Reip. nam quod quærebas, quomodo redîſſem; primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec gallicis, nec lacernâ. At etiam aſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, ſi ſcias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi,

nullum

nullum audivi. qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potiùs rogares, per municipia coloniaſque Galliæ, à qua nos tum, cum Conſulatus petebatur, non rogabatur, petere Conſulatum ſolebamus, cum gallicis & lacernâ cucurriſti. At videte levitatem hominis. Cùm horâ diei decimâ ferè ad Saxa rubra veniſſet, delituit in quadam cauponulâ, atque ibi ſe occultans, perpotavit ad veſperum : inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, *Quis tu ?* A Marco tabellarius. Confeſtim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epiſtolam tradit. quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè ſcripta : caput autem literarum, ſibi cum illa mimâ poſthac nihil futurum : omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cùm mulier fleret uberiùs ; homo miſericors ferre non potuit : caput aperuit ; in collum invaſit. O hominem nequam ! (quid enim aliud dicam ? magis propriè nihil poſſum dicere) ergò ut te catamitum, nec opinatò cùm oſtendiſſes, præter ſpem mulier aſpiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbâſti ? Et domi quidem cauſam amoris habuiſti ; foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Tribuno pleb. cùm reſpondiſſes, te rei tuæ causâ veniſſe, populum in te dicacem etiam reddidiſti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpaniâ redeunti obviam longiſſimè proceſſiſti : celeriter îſti, & redîſti, ut cognoſceret te, ſi minùs fortem, attamen ſtrenuum. Factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæſar : quem planè perditum ære alieno egentémque, ſi eundem nequam hominem audacémque

cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, juſſus es renunciari Conſul, & quidem cum ipſo. Nihil queror de Dolabellâ, qui tum eſt impulſus, inductus, eluſus. Quâ in re quantâ fuerit uterque veſtrûm perfidiâ in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promiſſum & receptum intervertit, ad ſeque tranſtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adſcripſiſti. Veniunt Calendæ Jan. cogimur in Senatum: invectus eſt copioſiùs multo in iſtum & paratiùs Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit, dij boni? Cùm primum Cæſar oſtendiſſet, ſe, prius quam proficiſceretur, Dolabellam Conſulem eſſe juſſurum (quem negant Regem, qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid, & diceret) ſed cùm Cæſar ità dixiſſet, tum hic bonus Augur, eo ſe ſacerdotio præditum eſſe dixit, ut comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare, poſſet; idque ſe facturum eſſe aſſeveravit. In quo primùm incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite. Quid enim? iſtuc, quod te ſacerdotij jure facere poſſe dixiſti, ſi Augur non eſſes, & Conſul eſſes, minùs facere potuiſſes? Vide nè etiam faciliùs. nos enim nunciationem ſolùm habemus; Conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem. Eſto: hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. Multis antè menſibus in Senatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum eſſe, quod fecit. Quiſquámne divinare poteſt, quid vitij in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cælo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges, &, ſi quis ſervavit, non habitis comitiis, ſed priùs quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inſcitia impudentiâ eſt, ſi nec ſcit

quod Augurem, nec facit quod pudentem, decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad Idus Martias Conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; ſortitio prærogativæ; quieſcit; renunciatur: tacet; prima claſſis vocatur; renunciatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragatum ſecunda claſſis vocatur: quæ omnia citiùs ſunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus Augur (Lælium diceres) *alio die*, inquit. ô impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cælo ſervâſſe dixiſti, neque hodie dicis. Id igitur obvênit vitium, quod tu jam Calendis Jan. futurum eſſe prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò herculè magnâ, ut ſpero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auſpicia: obſtrinxiſti Pop. Rom. religione. Augur Auguri, Conſul Conſuli obnunciâſti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere; quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus Conſul Dolabella: rurſus, cum voles, ſalvis auſpiciis creatus. ſi nihil eſt, cùm Augur iis verbis nunciat, quibus tu nunciâſti: confitere te, cum *alio die* dixeris, ſobrium non fuiſſe. Sin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, Augur à Collegâ requiro. Sed nè fortè, ex multis rebus geſtis M. Antonij, rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat, P. C. apparet eſſe commotum, ſudat, pallet: quidlibet, modò nè nauſeet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire; ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus

Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in ſellâ aureâ coronatus: adſcendis: accedis ad ſellam: (ità eras Lupercus, ut te eſſe Conſulem meminiſſe deberes) Diadema oſtendis: gemitus toto foro. Undè diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergò unus, ſcelerate, inventus es, qui, cùm auctor regni eſſes, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Populus Rom. ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè ſervires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas. ô præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num exſpectas dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam ſummorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus: quid indignius, quàm vivere eum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? At etiam inſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, *C. Cæſari, Dictatori perpetuo, M. Antonium Conſulem, populi juſſu, regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe.* Jam jam minimè miror, te otium perturbare: Non modò urbem odiſſe, ſed etiam lucem: Cum perditiſſimis latronibus non ſolùm de die, ſed etiam in diem, vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus & in judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatû regio ſuſtuliſti? Ideone L. Tarquinius exactus?

exactus? Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius necati, ut multis poſt ſeculis, à M. Antonio, quod fas non eſt, Rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæſar acturus; quæro tum tu quid egiſſes? Audiebam quidem te paratum veniſſe, quod me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna Populi Romani: num etiam tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt. Quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſperatio vitæ? cùm ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clàm te domum recepiſti? ô mea fruſtrà ſemper veriſſima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus noſtris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer; quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimul ac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cùm cæteri Conſulares irent & redirent, in ſententiâ manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum importuniſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obſiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi ſubitò inimicus exſtitiſti, tamen me tui miſeret, quod tibi invideris. Qui tu vir, dij immortales! & quantus fuiſſes, ſi illius diei mentem ſervare potuiſſes? pacem haberemus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem [M. Antonij filium] M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni Magiſter officij*: improbum

probum fecit ea, quæ, dum timor abeſt, à te non diſcedit, audacia. Etſi tum, cùm optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſimè præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio: tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtulatus ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maximâ parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatús conſulta feciſti; nè qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, néve cujus beneficij figeretur. Meminiſti ipſe de exſulibus: ſcis de immunitate quid dixeris. Optimum verò, quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. ſuſtuliſti. qui quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum Dictatorem, tolleres metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis veniebant immunitates, ſed etiam populis univerſis. civitas non jam ſigillatim, ſed provinciis totis, dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante Rep. manere non poſſunt, provincias univerſas, P. C. perdidiſtis; neque vectigalia ſolùm, ſed etiam imperium populi Rom. hujus domeſticis nundinis diminutum eſt. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertiûm, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ; ſed tamen, ſi iis, quorum erat, non redderetur, quæ nos à tributis poſſet vindicare. Tu autem H. S. quadringenties, quod Idibus

bus Martiis debuiſti, quonam modo ante Calendas Apriles debere deſiiſti? [quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar?] ſunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis emebantur non inſciente te: ſed unum egregium de Rege Deiotaro, Populo Rom. amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum: quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæſar? æquè atque huic ordini, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus, quibus Rempub. Populi Rom. caram eſſe ſentiebat. Igitur, à quo vivo, nec præſens, nec abſens rex Deiotarus quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellârat hoſpitem præſens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus ſuis collocârat: Armeniam abſtulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus; at quibus verbis? modò æquum ſibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio. at ille nunquam (ſemper enim abſenti affui Deiotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H. S. centies per legatos viros bonos, ſed timidos & imperitos, ſine noſtrâ, ſine reliquorum hoſpitum Regis ſententiâ, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res venierunt & veneunt. Quâ ex ſyngraphâ quid ſis acturus meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſuâ ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimul atque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut quæ Tyranni eripuiſſent, ea, Tyrannis interfectis, ij, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur Jureconſultus, nè iſte quidem, qui tibi uni eſt Jureconſultus, per quem hæc agis, ex

iſtâ ſyngraphâ deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim à te emit: ſed priùs, quàm tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit; nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itáque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam appendantur, non numerentur, pecuniæ. At quàm cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, quâ civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuitúrque, nè poſt M. Brutum Proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu nòn conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omninò nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exſulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? nullius inſector calamitatem: tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas: neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui ſunt. qui in ſimili calamitate fuerint, cur tuâ miſericordiâ ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad Cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparâſti, quæ & riſus hominum & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia Tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nunciabat? cùm tua quid intereſt, nulla auſpicia ſunt: cùm tuorum, tum ſis religioſus? quid? eundem in Septemviratu nonne

nonne deſtituiſti? intervenit enim. quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla in te pietas eſſet, colere debebas. Filiam ejus, ſororem tuam, ejeciſti, aliâ conditione quæſitâ, & ante perſpectâ. non eſt ſatis: probri inſimulâſti pudiciſſimam fœminam: quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo non fuiſti. frequentiſſimo Senatu Calendis Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabellâ odij cauſam auſus es dicere, quod ab eo ſorori, & uxori tuæ, ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiórne, qui in Senatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente; an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam impiè, dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæſaris pacis causâ confirmata ſunt à Senatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Calendis Juniis de Cæſaris actis cum concilio cognoſceretis. Quod fuit concilium? quem unquam advocâſti? quas Calendas Junias exſpectâſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? ô præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili atque Maio, tum, cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es! quemadmodum illinc abieris, vel potiùs penè non abieris, ſcimus: cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *penè* tollatur. At quam nobilis eſt tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut

militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis & colluſoribus dividebas, mimos dico, & mimas, in agro, P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campana & Leontina in Populi Rom. patrimonio grandi fœnore & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanum feciſſet: Rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar antè deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capuâ tu quidem (ſed idem de Caſilino reſpondiſſem) poſſéſne ubi colonia eſſet, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ eſſet auſpicatò deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe, reſcripſi: tu autem inſolentiâ elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis antè deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres; cujus quidem vomere portam Capuæ penè perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis ſanctiſſimi atque integerrimi viri fundum Caſſinatem. quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrij, quo in hæredum L. Turſelij prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. & ſi ab haſtâ, valeat haſta, valeant tabulæ, modò Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniiſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæſare. ipſum enim exſpectare magnum fuit. Quis verò audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus

fuit

fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quòd ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut redderes; quid ſatis poteſt dici de tantâ impudentiâ? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam cauſam eſſe haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit. At quàm multos dies in eâ villâ turpiſſimè es perbacchatus? ab horâ tertiâ bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipſa miſera, *quàm diſpari domino!* quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quàm à diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illâ villâ antea dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrinæ. At verò te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, ſcorta inter matres-familias verſabantur. Caſilino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamnâ: admiſſus eſt nemo. jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cùm inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviàm ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſanè multitudo. at iſte opertâ lecticâ latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: ſed tamen in viâ habitabant. quid Anagnini? qui, cùm eſſent devij, obviàm ei deſcenderunt, ut iſtum, tanquam ſi eſſet Conſul, ſalutarent. Incredibile dictu eſt: tamen inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim, cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiorum eſt princeps,

alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas contumeliáſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Caſſium, quòd Brutos patronos, adoptâſſent; magno quidem judicio, ſtudio, benevolentiâ, caritate, non ut te, ut Baſilum, vi & armis, & alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modò eſſe illorum cliens. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit, cùm illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? quâ re tibi nunciatâ, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma. Collegam quidem de cælo detraxiſti: effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem, modò Cæſarem regnantem videramus. erant fortaſſe gladij, ſed ij abſconditi, nec ità multi. iſta verò quæ & quanta barbaria eſt? agmine quadrato cùm gladiis ſequuntur ſcutati milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. conſuetudine obduruimus. Calendis Juniis cùm in Senatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iſte, qui Senatu non egeret, neque deſideravit quenquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Cæſaris defendiſſet, lucri ſui causâ, is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut Rempub. concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cùm actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, & in publicis & in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis actis nihil eſt lege gravius: in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges

alias

alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa, tabulas, quas populo Cæſar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeij deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæſaris memoriâ diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem conſecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, flaminem? eſt ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius. Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus: nemo negabit. O deteſtabilem hominem, ſive quòd Tyranni ſacerdos es, ſive quod mortui! Quæro deinceps, num hodiernus dies qui ſit, ignores? neſcis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſari tuâ lege datum deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es, pulvinaria noluiſti? aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva. Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem? mihi verò nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi fortè vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate, metiri. Quid ad hæc tandem? exſpecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omninò hiſcere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione meâ, cui te reſpondere poſſe confidas?

Sed

Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. Cur armatorum coronâ Senatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros, Ityreos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui causâ ſe facere dicit. Nonne igitur millies perire eſt melius, quàm in ſuâ civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate & benevolentiâ civium ſeptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta Populus Rom. utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes eſſe, mihi crede, diuturnus. Etenim iſta tua minimè avara conjux, quam ego ſine contumeliâ deſcribo, nimiùm debet diu Populo Rom. penſionem tertiam. Habet Populus Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne Reipub. præſidium, vel potiùs ipſa Reſp. quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certè Reſpub. adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quam volent, illi cedant, otio conſulentes; tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. *Pax eſt tranquilla libertas: ſervitus, malorum omnium poſtremum, non modo bello, ſed morte etiam repellendum.* Quòd ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt. illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus; qui tamen Rex fuit, cùm eſſe Romæ Regem liceret. Spurij Caſſius, Melius, M. Manlius prop-

ter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem, impetum fecerunt. Quod cùm ipſum factum per ſe præclarum atque divinum eſt, tum expoſitum ad imitandum: præſertim cùm illi eam gloriam conſecuti ſint, quæ vix cælo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipsâ conſcientiâ pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo Dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani: confer cum hac nummatione tuâ tuorumque; tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo & ſensûs ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi veræ laudis guſtatum non habent. Sed ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt; nè metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare? Judicia non metuis: ſi propter innocentiam, laudo: ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit. Quòd ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quæ eſt autem vita, dies & noctes timere à ſuis? niſi verò majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus. An tu es ullâ re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia; res bello geſſerat, quamvis Reipub. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie, devinxerat.

erat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientiâ, conſuetudinem ſerviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum: cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt, quòd didicit jam Populus Rom. quantum cuique crederet, quibus ſe committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe, quàm ſit re pulchrum, beneficio gratum, famâ glorioſum, Tyrannum occidere? an, cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tarditas exſpectabitur. Reſpice, quæſo, aliquando Rempub. M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum, ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi Rempub. adoleſcens, non deſeram ſenex: contempſi Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quinetiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte meâ libertas civitatis poteſt; ut aliquando dolor Populi Rom. pariat, quòd jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi, poſſe mortem immaturam eſſe Conſulari, quanto veriùs nunc negabo ſeni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors eſt perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quáſque geſſi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Populum Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quiſque mereatur.

ORATIO XI.

Quæ eſt pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali ARGUMENTUM.

Quum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum univerſo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII, *quo tempore primum diſſidium civile in Romani populi viſcera gliſcebat: eum* Sylla *primùm magnis cladibus affectum oppreſſit. Converſum deinde, ac majoribus quàm ante copiis, adeóque totius regni ſui mole, ceu quadam diluvie, totum penè orientem ac ſeptentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili ſuperavit virtute: confecturus bellum univerſum, niſi militum ſuorum imperium omne detrectantium virtute deſtitutus, aut a Senatu in urbem fuiſſet revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè graſſante,* C. Manilius *Tribunus plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cæteræ Provinciæ, quas antè* Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn. Pompeio *mandarentur. Hâc lege, quoniam* Pompeij *potentia, quæ multis formidoloſa jam erat, nimiùm augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, &* Lucullus *ſuâ quaſi victoriâ*

victoriâ ac triumphi gloriâ privari videbatur: Hortenſius *&* Q. Catulus, *viri Conſulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis conticentibus. Contra horum ſententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, ſed divinis laudibus, extollendo, & nomen ejus a quatuor imperatori neceſſariis commendando: ſcientiâ videlicet rei militaris, virtute, auctoritate, felicitate. Quas res ſummas eſſe in* Pompeio *demonſtrat. Et arguit etiam pro* Gabinio: *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquiſitis rationibus, divinâ penè ac cœleſti eloquentiâ, contraria argumenta confutat.*

QUanquam mihi ſemper frequens conſpectus veſter multò jucundiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites! tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; ſtatuerémque, nihil huc, niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtriâ, afferri oportere; omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui veſtram cauſam defenderent; & meus labor in privatorum periculis caſtè integréque verſatus, ex veſtro judicio, fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter Prætor primus centuriis cunctis renunciatus ſum; facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præſcriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandum eſſe voluiſtis; & ad agendum facultatis

tatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi uſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre : certè & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, iis oſtendam potiſſimùm, qui ei quoque rei fructum ſuo judicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure eſſe video, quod in hac inſolitâ mihi ex hoc loco ratione dicendi, cauſa talis oblata eſt, in quâ oratio nemini deeſſe poteſt. dicendum eſt enim de Cn. Pompeij ſingulari eximiâque virtute. Hujus autem orationis difficilius eſt exitum, quàm principium, invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo querendus eſt. Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur : Bellum grave & periculoſum veſtris vectigalibus, atque ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane : quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis honeſtiſſimis viris afferuntur ex Aſiâ quotidiè literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ ; qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſam reipub. periculáque rerum ſuarum detulerunt : Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures : regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate : Lucullum, magnis rebus geſtis, ab eo bello diſcedere : huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum : unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atque expeti ; eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſa quæ ſit videtis : nunc quid agendum ſit, conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de

de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur Populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima Populi Romani vectigalia & maxima; quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli, requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. conſulendum. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis, fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitus jam inſedit, atque inveteravit in Populi Romani nomine: quòd is, qui uno die, totâ Aſia tot in civitatibus, uno nuncio, atque unâ literarum ſignificatione, cives Romanos necandos trucidandóſque denotavit, non modo adhuc pœnam nullam ſuo dignam ſcelere ſuſcepit; ſed ab illo tempore annum jam tertium & vigeſimum regnat; & ità regnat, ut è non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit; ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt, in Aſiæ luce, verſari. Etenim adhuc ita veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores; ſed ita triumphârunt, ut ille pulſus ſuperatuſque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica, Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum

quum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi, contulit. Qui poſtea quàm maximas ædificâſſet ornâſſetque claſſes, exercituſque permagnos, quibuſcumque ex gentibus potuiſſet, comparâſſet, & ſe Boſphoranis finitimis ſuis bellum inferre ſimulâſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctiſſimis, maximéque diverſis, uno conſilio, à binis hoſtium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeij divino conſilio, ac ſingulari virtute depulſum eſt: in alterâ parte ita res à Lucullo ſummo viro eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione noſtrâ, neque falſa affícta eſſe videatur. Sed pro veſtri imperij dignitate atque gloriâ, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Majores veſtri ſæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? legati quòd erant appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri, totius Græciæ lumen, exſtinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum P. Romani Conſularem, vinculis ac verberibus atque omni ſupplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum imminutam

nutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vos legatum populi Romani omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte nè, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere, ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe. Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolùm vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia, veſtrum auxilium exſpectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque ſe id facere, ſummo ſine periculo, poſſe arbitrantur. vident & ſentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, & eum prope eſſe, quo etiam carent ægriùs: cujus adventu ipſo, atque nomine, tametſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejuſmodi in provinciam homines cum imperio miſimus, ut, etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multùm ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ humanitate, ut ij beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur. Quare, ſi propter ſocios, nullâ ipſi injuriâ laceſſiti, majores veſtri

veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella geſſerunt; quanto vos ſtudio convenit, injuriis provocatos, ſociorum ſalutem unà cum imperii veſtri dignitate defendere? præſertim cùm de veſtris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia verò tam opima eſt & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, ſi ad belli utilitatem & pacis dignitatem ſuſtinere vultis, non modo à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis, eſt defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus, non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe, affert calamitatem. Nam cùm hoſtium copiæ non longè abſunt, etiamſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcripturâ vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos qui vectigalia vobis penſitant, aut eos qui exercent atque exigunt; cùm duo reges cum maximis copiis prope adſint? cùm una excurſio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit: cùm publicani familias maximas, quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrantur? putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos, qui vobis fructuoſi ſunt conſervaveritis, non ſolùm (ut antè dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine, liberatos?

Ac

Ac nè illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cùm eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro veſtrâ ſapientiâ, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honeſtiſſimi & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res & fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & induſtrij partim in Aſiâ negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis; partim ſuas & ſuorum in eâ provinciâ pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; ſapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoriâ recuperare. Neque enim iiſdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem. deindè quod nos eadem Aſia atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit, id quidem certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Aſiâ res magnas permulti amiſerunt, ſcimus, Romæ ſolutione impeditâ, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt, unâ in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibere rempub. & mihi credite, id quod ipſi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret: ruere illa non poſſunt, ut hæc non

non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republicâ defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici, belli genus eſſe ità neceſſarium, ut ſit gerendum, non eſſe ità magnum, ut ſit pertimeſcendum. In quo maximè laborandum eſt, nè fortè à vobis, quæ diligentiſſimè providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & ſapientiſſimo homini, & magno Imperatori debeatur; dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque inſtructas fuiſſe, urbémque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam, Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementiſſime; quam L. Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit. Ab eodem imperatore claſſem magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflammato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis præliis eſſe deletas; patefactúmque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet: Sinopen atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteráſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia ſalvis populi Romani ſociis, atque integris vectigalibus, ſunt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ità re-

Peto, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites: non enim hoc ſine causâ quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: Quam prædicant in fugâ fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex totâ Aſiâ direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia, retardavit. Hunc in illo timore & fugâ Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſendas bello, neque tentandas, putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi causâ, in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & prœliis uſus erat ſecundis, tamen nimiâ longin-

longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſio longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quòd regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut eam, poſtea quam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, ſed ex ſermone rumor, afferret. Hic in ipſo illo malo, graviſſimáque belli offenſione, L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quòd imperij diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confecti erant, dimiſit: partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſultò: ſed ea vos conjecturâ perſpicite, quantum illud bellum factum putetis; quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter recipiat, vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium,

um, magnitudine periculoſum. reſtat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium, copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimùm tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum ſit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperârit; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac causâ dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt: qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris, ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator: qui ſæpiùs cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quàm alij concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris, non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt traducta? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum. varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò virtuti

tuti

tuti Cn. Pompeij quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo; quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla hujus virtute & conſilio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, ſed celeritate conſilij, explicavit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione, patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratóſque conſpexit: teſtis eſt iterum & ſæpiùs Italia, quæ, cum ſervili bello tætro periculoſóque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeij attenuatum atque imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum: teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis navigavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus

annis ab uno imperatore confici poſſe ? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos ? quod vectigal vobis tutum fuit ? quem ſocium defendiſtis ? cui præſidio claſſibus veſtris fuiſtis ? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas ? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum ? Sed quid ego longinqua commemoro ? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperij ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cùm exercitus noſtri Brunduſio nunquam, niſi ſummâ hieme, tranſmiſerint ? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti ſint ? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint ? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabiléſque alias, captas eſſe commemorem, cùm veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtate ſciatis ? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante Prætore, à prædonibus eſſe direptum ? Ex Miſeno autem ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos ? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. queerar, cum, prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui Conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta atque oppreſſa eſt ? Proh dij immortales ! tantámne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub. potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tiberinum claſſem hoſtium videbatis, ij nunc nullam intra Oceani

ani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? atque hæc quâ celeritate geſta ſint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotij, aut conſequendi quæſtûs ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempeſtivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum claſſe venit: atque hæc tria frumentaria ſubſidia reipubl. firmiſſimis præſidiis claſſibúſque munivit. Inde ſe cùm in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpaniis, & Galliâ Ciſalpinâ præſidiis ac navibus confirmatâ, miſſis item in oram Illyrici maris & in Achaiam, omnémque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus firmiſſimiſque præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, undequinquageſimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt, partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſidéſque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divìna atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comiteſque virtutis. Ac primùm quantâ innocentiâ debent eſſe imperatores? quantâ

deinde omnibus in rebus temperantiâ? quantâ fide? quantâ facilitate? quanto ingenio? quantâ humanitate? Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites; ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe, cognoſci atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui antè de ſe voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italiâ, per agros atque oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrùm plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſeipſum non continet: neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hìc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur, non modò, ut ſumptum faciat in militem,

nemini

nemini vis affertur; ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantiâ, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardârunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem. poſtremò, ſigna & tabulas ceteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille nè viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cælo delapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hâc quondam abſtinentiâ; quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperij noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine causâ majores ſuos tum, cùm hac temperantia magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano, quam imperare aliis, maluiſſe. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipſo ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognôſtis. Fidem verò ejus inter ſocios quantam exiſtimari putatis,

 quam

quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam eſſe judicârint? Humanitate jam tantâ eſt, ut difficile dictu ſit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur? Et quoniam auctoritas multùm in bellis quoque adminiſtrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium eſt, quin ea in re idem ille imperator plurimùm poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat? cum ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res geſtæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia feciſtis? An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quo non illius diei fama pervaſerit, cùm univerſus populus Romanus referto foro, repletiſque omnibus templis, ex quibus hic locus conſpici poteſt, unum ſibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depopoſcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla ſumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpoſitus eſt imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex ſummâ inopiâ & caritate rei frumentariæ conſecuta eſt, unius hominis ſpe & nomine, quantam vix ex ſummâ ubertate agrorum diuturna pax efficere potuiſſet. Jam verò

verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui; cùm ſocii pertimuiſſent, hoſtium opes animique creviſſent; cùm ſatis firmum præſidium provincia non haberet; amiſiſſetis Aſiam, Quirites, niſi ipſum id temporis, divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attuliſſet. Hujus adventus & Mithridatem inſolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Aſiæ retardavit. Et quiſquam dubitabit, quid virtute perfecturus ſit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu ſocios & vectigalia conſervaturus ſit, qui ipſo nomine ac rumore defenderit? Age verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, támque diverſis, tam brevi tempore, omnes huic uni ſe dediderunt? quòd Cretenſium legati, cùm in eorum inſulâ noſter imperator exercitúſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipſe Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum uſque in Hiſpaniam miſit? eúmque Pompeius legatum ſemper judicavit: ii, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimùm eſſe miſſum, ſpeculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis, magniſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis. Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus, ſicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo;

Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profectò quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas benè gerendas, divinitùs adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur: nè aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata, eſſe videatur. Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantáque felicitate geſſerit; ut ejus ſemper voluntatibus non modò cives aſſenſerint, ſocii obtemperârint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtatéſque obſecundârint. Hoc breviſſimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum ſit, Quirites, cùm communis ſalutis atque imperii, tum ipſius hominis causâ, ſicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit: ità magnum, ut accuratiſſimè ſit adminiſtrandum: & cùm ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis à diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis? Quòd ſi Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque

atque mittendus. nunc cùm ad cæteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit; quid exſpectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera ſummâ cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clariſſimus, amantiſſimus, reip. veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus; itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimùm valuiſſe, & valere oportere confiteor: ſed in hac causâ, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias fortiſſimorum virorum & clariſſimorum; tamen omiſſis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere poſſumus veritatem: atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? ſi uni omnia tribuenda ſunt, unum digniſſimum eſſe Pompeium: ſed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obſolevit jam iſta oratio, re multò magis quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortenſi, multa, pro tuâ ſummâ copiâ, ac ſingulari facultate dicendi, & in Senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatéque dixiſti, cùm is de uno imperatore contra prædones conſtituendo legem promulgâſſet; & ex hoc ipſo loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid? tum, per deos immortales, ſi plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipſius populi Romani ſalus & vera cauſa valuiſſet; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium

perium eſſe hoc videbatur, cùm populi Romani legati, Prætores Quæſtoreſque capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ita clauſa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem tranſmarinam, neque publicam, jam obire poſſemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis latè quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginienſium, qui permultùm claſſe maritimiſque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum uſque ad noſtram memoriam diſciplina navalis & gloria remanſit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva inſula fuit, quæ non portus ſuos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per ſe ipſa defenderet? At, herclè, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam, ille populus Romanus, cujus uſque ad noſtram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanſerat, magnâ ac multò maximâ parte, non modò utilitatis, ſed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem claſſe Perſenque ſuperârunt, omnibúſque navalibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimóſque vicerunt; ii nullo in loco jam prædonibus pares eſſe poteramus. Nos quoque, qui ante non modò Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in ultimis oris auctoritate noſtri imperii ſalvos præſtare poteramus, tum, cùm inſula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari poſita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, ſine muro nihil timebat; iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus noſtris, ſed etiam Appiâ jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus populi Romani in hunc ipſum locum aſcendere;

cùm

cùm eum vobis majores veſtri exuviis nauticis & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem ſententiâ, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ, obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit; ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an utrique (id quod eſt verius) nè legaretur, A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti? Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendáſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? An Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cœlius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cùm Tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt? in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per vos ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? de quo legando ſpero Conſules ad Senatum relaturos: qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus beneficiúmque defendam: neque præter interceſſionem, quidquam audiam; de

quâ

quâ (ut arbitror) iſti ipſi qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, conſiderabunt. Meâ quidem ſententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque geſtarum auctor, comes Cn. Pompeio adſcribitur; propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit; alter delatum ſuſceptumque confecit. Reliquum eſt, ut de Q. Catuli auctoritate & ſententiâ dicendum eſſe videatur: qui cùm ex vobis quæreret, ſi in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri; cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes prope unâ voce in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimè diſſentio, quòd, quò minùs certa eſt hominum ac minùs diuturna vita, hoc magis reſpublica, dum per deos immortales licet, frui debet ſummi homini vitâ atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque inſtituta majorum. Non dico hoc loco, majores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello utilitati, paruiſſe; ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodâſſe: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta; duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas: non commemorabo, nuper ità vobis patribuſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur; ut idem cum Jugurthâ, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret. in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova,

ſumma

ſumma Q. Catuli voluntate, conſtituta, recordamini. Quid enim tam novum, quàm adoleſcentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: Huic præeſſe? præfuit: Rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in eâ adminiſtrandum? Fuit in his Provinciis ſingulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit; ſed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quàm ut, cùm duo Conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimúmque pro Conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cùm eſſet non nemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro Conſule; L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſuâ ſententiâ pro Conſule, ſed pro Conſulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ benè gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum Conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm ut ex Senatuſconſulto legibus ſolutus, Conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta ſunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum

minum auctoritate. Quare videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe, veſtrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. auctoritatem improbari: præſertim cùm jam ſuo jure populus Rom. in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere; propterea quod iſtis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bellum prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temerè feciſtis, & reip. parum conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur. ſin autem vos plus tum in republicâ vidiſtis, vos, his repugnantibus per voſmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum, attuliſtis; aliquando iſti principes, & ſibi, & cæteris, pop. Rom. univerſi auctoritati parendum eſſe fateantur. Atque in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile eſt, in Aſiâ, Ciliciâ, Syriâ, regniſque interiorum nationum, ità verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte ac de laude cogitet. deinde etiam ſi qui ſunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos eſſe tales, propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile eſt dictu, Quirites, quanto in odio ſimus apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio miſimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam ac munitam fuiſſe? urbes jam locupletes ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo & Q. Hor-

Q. Hortenſio diſputarem, ſummis & clariſſimis viris. Noverunt enim ſociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro ſociis vos contra hoſtes exercitum mittere putatis, an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur; tamen niſi erit idem, qui ſe à pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab auro gazâque regiâ manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium, non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiſcantur, ignorant videlicet iſti, qui ad unum deferenda eſſe omnia non arbitrantur. Quaſi verò Cn. Pompeium non cùm ſuis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum eſſe videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus ſit, quem ſocii in urbes ſuas cum exercitu veniſſe gaudeant. Quod ſi auctoritatibus hanc cauſam, Quirites, confirmandam putatis; eſt vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritiſſimus, P. Servilius:

vilius; cujus tantæ res geſtæ terrâ marique exſtiterunt, ut cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior eſſe nemo debeat: eſt C. Curio, ſummis veſtris beneficiis, maximiſque rebus geſtis, ſummo ingenio & prudentiâ præditus: eſt Cn. Lentulus, in quo omnes, pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis: eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantiâ ſingulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur. Quæ cùm ità ſint, C. Manili, primùm iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſiméque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in ſententiâ; neve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi conſtantiæque arbitror: deinde, cùm tantam multitudinem cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantum nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quicquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii; quicquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate Prætoriâ, quicquid auctoritate, fide, conſtantiâ poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & populo Romano polliceor & defero. teſtórque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, templóque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſam conciliari putem, neque quò mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facilè, ut hominem præſtare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque

neque ab uno, neque ex hoc loco, ſed eadem noſtrâ illâ laborioſiſſimâ ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem, quicquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ causâ ſuſcepiſſe confirmo: tantumque abeſt ut aliquam bonam gratiam mihi quæſîſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas, intelligam mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuſcepiſſe. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO XII.

Quæ eſt pro

T. ANNIO MILONE.

ARGUMENTUM.

Titus Annius Milo, *civis Romanus*, *ſibi infeſtiſſimum, & infeliciſſimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multæque inter hos duos altercationes in Republica ſæpe fuerunt. Præcipuè vero, cùm* Milo *Conſulatum illius anni peteret, cujus anni Præturam* P. Clodius *adfectabat, adeo irâ & odio motus fuit, ut* Milonis *competitores modis omnibus, quibus poſſet, juvaret, ad hoc, ut* Milone *repulſo, eum Conſulatum alij conſequerentur. Nam, ut dicit* Cicero, *non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Conſule inimico ſuo* Milone, *qui ejus furores & rabiem compreſſiſſet. Itaque ſummo ſtudio nitebatur, ut* Milo *eo anno Conſul non fieret, quod videns ſe nullo modo obtinere poſſe, ſed* Milonem *opinione omnium Conſulem eſſe futurum, ſtatuit, ſi* Ciceroni *credimus,* Milonem *ipſum occidere: & ità res geſta fuit.* Clodius *enim ex urbe receſſit, antequam* Milo, *& ad quandam ſuam villam acceſſit in Albanum, unde veſperi rediens versùs Romam, obviavit* Miloni *in via, ibat ènim Lanuvium, ſive [ut quidam*

quidam textus habent] *Lavinium* Milo, *ad prodendum ibi Flaminem, nam erat illius loci Dictator. Et ibat* Milo *penulatus, in rheda, cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat* Clodius *expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum* Clodij, *in via ſcilicet Appia, congreſſio facta fuit, ut dicit* Cicero: *factoque in* Milonem *impetu à Clodianis, in illo certamine fuit* Clodius *interfectus. Ob quam cædem accuſatus eſt* Milo, *& à fautoribus* Clodij *expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecit.* Milo *non negabat occidiſſe: Sed jure ſe occidiſſe dicebat. Decrevitque* Pompeius, *ut de morte* Clodij *quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi ſunt judices, qui in hac cauſa judicarent.* Pompeiúſque *ipſe armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus conſurgerent.* Cicero *ergò* Milonis *amiciſſimus, inimiciſſimus* Clodij, *pro* Milone *hanc Orationem habuit inſignem atque notabilem, & ſummo artificio ſingularem.*

ETSI vereor, judices, nè turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; miniméque deceat, cùm T. Annius [Milo] ipſe magis de reipublicæ ſalute, quàm de ſua, perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe: tamen hæc novi judicij nova formà terret oculos; qui, quocunque inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum requirunt. Non enim coronâ conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitatâ frequentiâ ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro & in judicio, quanquam præſidiis ſalutaribus

taribus & neceſſariis ſepti ſumus, tamen, ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem, cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denunciant: neque ſolùm, ut quieto, ſed etiam, ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modò defenſioni meæ, verùm etiam ſilentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: Neque eorum quiſquam, quos undique intuentes, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & hujus exitum judicij exſpectantes videtis, non cùm virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum infeſtúmque nobis, eorum, quos P. Clodij furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſternâ etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, ſi quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoréſque maximos, pro veſtrâ ſalute, neglexit. Quamobrem adeſte animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris, ſi unquam de benè meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit; ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpè ſignificâſſent, re &

 ſententiis,

ſententiis declararent: hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrùm nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus; an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per vos ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis ſolicitum, magis exercitum dici aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus. Et quidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quòd ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio verò, in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Miloni inimicos, ad ejus non ſalutem modò exſtinguendam, ſed eam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac cauſa, judices, T. Annij Tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio eſſe factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis, multa propter præclara in rempublicam merita, condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati aſſignetis: ſed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obſecrabo obteſtabórque vos, judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audaciâ teliſque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſſe refutanda, quæ & in Senatu ab inimicis ſæpè jactata ſunt, & in concione ſæpe ab

improbis, & jam paulò antè ab accuſatoribus: ut, omni errore ſublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre poſſitis. Negant intueri lucem fas eſſe ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in eâ, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: Qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cùm ſuâ manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiſo quæratur; aut negari ſolere omninò eſſe factum, aut rectè ac jure factum eſſe defendi? Niſi vero exiſtimatis dementem P. Africanum fuiſſe, qui, cùm à C. Carbone Tribuno plebis in concione ſeditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit, jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me Conſule, Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine causâ etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi causâ matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm divinâ, ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſententiâ liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui, ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud eſt non modò juſtum, verùm etiam neceſſarium, cùm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi Tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo eſt, cui

cui vim afferebat; facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter, maluit. Atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberavit. Inſidiatori verò, & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, judices, non ſcripta, ſed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex naturâ ipſâ arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet; omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. *Silent* enim *leges inter arma,* nec ſe exſpectari jubent, cùm ei, qui exſpectare velit, antè injuſta pœna luenda ſit, quàm juſta repetenda. Etſi perſapienter, & quodammodo tacitè, dat ipſa lex poteſtatem defendendi, quæ non modò hominem occîdi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cùm cauſa, non telum quæreretur, qui ſui defendendi causâ telo eſſet uſus, non hominis occidendi causâ habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis, quod obliviſci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſimè dicitur, Cædem, in quâ P. Clodius occiſus eſt, Senatum judicâſſe contra rempublicam eſſe factam. Illam verò Senatus non ſententiis ſuis ſolùm, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſa à nobis acta in Senatu? quibus aſſentionibus univerſi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo Senatu quatuor, ad ſummum quinque, ſunt inventi,

qui Milonis cauſam non probarent? declarant hujus ambuſti Tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cùm diceret, Senatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potiùs, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnullâ apud bonos gratiâ; appelletur ita ſanè, dummodo eâ nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen Senatus conſtituendam putavit: erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum Senatui mors P. Clodij afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim Senatui de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas eſſet erepta; de ejus interitu, quis poteſt credere Senatum judicium novum conſtituendum putâſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam Senatus factam eſſe decrevit? quia nulla vis unquam eſt in liberâ civitate ſuſcepta inter cives non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam optanda; ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiamſi è republicâ, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipſe decrevi, cùm cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cùm ineſſet in re vis, & inſidiæ, crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quòd ſi per furioſum illum tribunum Senatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus.

Decer-

Decernebat enim, ut veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium me flagitia proferre. ſic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ interceſſione, ſublata eſt. At enim Cn. Pompeius rogatione ſuâ & de re, & de cauſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appiâ viâ facta eſſet, in quâ P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum eſt? factúmne ſit? at conſtat. A quo? at paret. vidit etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum qui fateretur, cùm videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando literam, quàm illam triſtem, dediſſet. Mihi verò Cn. Pompeius non modò nihil gravius contra Milonem judicâſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profectò, quod ſuâ ſponte fecit, Publióne Clodio tribuendum putârit, an tempori. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, Tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta à Senatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus, cùm P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus ne neceſſariam quidem exſpectatam eſſe mortem? num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? certè nulla. Quid ita? quia

non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem pœnis teneatur & legibus. niſi fortè magis erit parricida, ſi quis Conſularem patrem, quam ſi quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur: perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, ſed ubi impunè ſui poſteri latrocinarentur. Itaque in eadem illâ Appiâ viâ, cùm ornatiſſimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquam latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocârat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ ſe, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illâ cauſâ ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vitâ nitebatur ſalus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolùm civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi fortè, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda. perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur.

dicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfecta; ſed puniendum certè nihilominus. Quoties ego ipſe, judices, ex P. Clodij telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non vel mea, vel reipublicæ fortuna ſervâſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. luget Senatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea profectò cauſa, judices, non fuit, cur ſibi cenſeret Pompeius quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & altâ, & divinâ quâdam mente præditus, multa vidit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium lætitiâ, ſi etiam ipſe gauderet, timuit ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maximè; quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir fortiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiamſi cupiiſſet. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non poſſunt, propterea quod conſuetudines victûs non poſſunt eſſe cum multis. ſed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quòd reſpublica nos conjunxit cum bonis, ex quibus ille cùm optimos viros legeret, idque maximè ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maximè voluit, nihil quæſivit aliud, niſi

juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut Conſularem neceſſe eſſet: credo, qùod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex Conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quàm contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentiâ documenta maxima. Quamobrem, judices (ut aliquando ad cauſam crimenque veniamus) ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de causâ quidquam noſtrâ aliter ac nos vellemus, à Senatu judicatum eſt; & lator ipſe legis, cùm eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit; & electi judices, iſque præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſtè ſapientérque diſceptet: reliquum eſt, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit: quod quò faciliùs argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite. P. Clodius cùm ſtatuiſſet omni ſcelere in præturâ vexare rempubl. videretque ità tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret; ſubitò reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non (ut fit) religione aliquâ, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat ei, mancam, ac debilem præturam ſuam futuram, Conſule Milone: eum porrò ſummo conſenſu populi Romani Conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores, ſed ità, totam ut petitionem ipſe ſolus, etíam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. convocabat tribus:

tribus: ſe interponebat: Coloniam novam delectum perditiſſimorum ſcribebat civium. Quantò ille plura miſcebat, tantò hic magis indies convaleſcebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratiſſimus fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum Conſulem, idque intellexit, non ſolùm ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum; palam agere cœpit, & apertè dicere occidendum Milonem. Servos agreſtes & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexârat, ex Appennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obſcura. Etenim palam dictitabat, Conſulatum Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in Senatu, dixit in concione. Quinetiam Favonio fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret Milone vivo, reſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cùm ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſolemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Cal. Febr. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quòd erat Dictator Lanuvii Milo; Româ ſubitò ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. atque ità profectus eſt, ut concionem turbulentam, in quâ ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam niſi obire facinoris locum tempúſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem cùm in Senatu fuiſſet eo die, quoad Senatus dimiſſus eſt, domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: paulisper dum ſe uxor (ut fit) comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cùm jam Clodius (ſiquidem eo die Romam venturus erat) redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius, ex-

peditus, in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut ſolebat; ſine uxore, quod nunquam ferè: cùm hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâſſet, cum uxore veheretur in rhedâ penulatus, magno & impedito, & muliebri ac delicato ancillarum puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus, horâ ferè undecimâ, aut non multò ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum: adverſi rhedarium occîdunt. Cùm autem hic de rhedâ, rejectâ penulâ, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui pòſt erant; ex quibus, qui animo fideli in dominum & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & revera putarent; fecerunt id ſervi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causâ, ſed ut factum eſt) neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet. Hæc, ſicut expoſui, ità geſta ſunt, judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potiùs oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil ſanè id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin unà rempublicam voſque ſervaret. Si id jure non poſſet; nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, à corpore, à capite, à vitâ ſuâ propulſarent; non poteſtis hoc facinus improbum judicare

judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum. Quod ſi ità putâſſet; certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primùm petitum; quàm jugulari à vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. Sin hoc nemo veſtrûm ità ſentit; illud jam in judicium venit, non, occiſúſne ſit, quod fatemur; ſed jure, an injuriâ; quod multis antea in cauſis jam quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt, quod Senatus contra rempublicam factum eſſe judicavit: ab utro factæ ſint, incertum eſt: de hoc igitur latum eſt, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem, notavit; & Pompeius de jure, non de facto, quæſtionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi, ut nè ſit impune: ſi ille huic, tum nos ſcelere ſolvamur. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? Satis eſt quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*, in his perſonis valeat. etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modò ut Prætor eſſet non eo Conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam, ut, his Conſulibus Prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certè, ſperâſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec, ſi poſſent, reprimere cuperent, cùm tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur; &, ſi vellent, fortaſſe vix poſſent frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam

vetuſtate audaciam. An verò, judices, vos ſoli ignoratis? vos hoſpites in hac urbe verſamini? veſtræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te aiunt eripuiſſe è domo, & ex mediis armis turbâque nocturnâ, tanquam Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum videlicet munus, atque inſtrumentum tribunatûs ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Ex aſpexit me quidem illis oculis, quibus tum ſolebat, cùm omnibus omnia minabatur. movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo: tu in publicum ejeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem etſi neceſſariò feciſti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certè non debeo. P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu proponi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is Conſul, qui eam auderet poſſetque confringere, Eum Milonem eſſe cùm ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo, ſe metu, periculo rempublicam liberare? At nunc P. Clodio remoto, uſitatis jam rebus enitendum eſt Miloni, ut tueatur dignitatem ſuam. Singularis illa huic una conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. vos adepti eſtis, nè quem civem metueretis:

eretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem Conſulatûs, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis Conſulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus eſt. Non modò igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat ut odiſſet, primùm defenſorem ſalutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremò etiam accuſatorem ſuum: reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius? & in homine injuſto, quàm etiam juſtum eſſe? Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius conſuetudóque defendant: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices? cùm mœrentibus vobis urbe ceſſi, judiciumne timui, non ſervos, non arma, non vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogârat: actionem perduellionis intenderat. & mihi, videlicet in cauſa aut mala, aut mea, non & præclariſſima & veſtra judicium timendum fuit: ſervorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis, meos cives, meis conſiliis periculiſque ſervatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pene interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: quâ in turbâ C. Vibienus Senator, vir optimus, cùm hoc

hoc cùm eſſet unà, ità eſt multatus, ut vitam amiſerit. Itaque, quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilinâ acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio eſt: hæc iſtam Appiam viam, monumentum ſui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pænè confecit. Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicium detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quàm præclaræ fuerunt? potuítne, cùm domum, ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulſciſci? potuítne, cive egregio & viro fortiſſimo P. Sextio, collegâ ſuo, vulnerato? potuítne, Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſimâ in foro cæde factâ? potuítne, L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimique Prætoris, oppugnatâ domo? potuítne illo die, cùm eſt lata lex de me? cùm totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitârat, facti illius gloriam libens agnoviſſet; ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vindicaret? Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus Conſul inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor ſceleris illius, propugnator Senatûs, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſensûs, reſtitutor ſalutis meæ: ſeptem Prætores, octo Tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hoſtis; cujus ſententiam Senatus omnis de ſalute meâ graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui, cùm de me decretum Capuæ feciſſet, ipſe, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam

concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei: quem qui tum interemiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur. Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus eſt; quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cùm M. Antonius ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſimè ſuſcepiſſet, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem, nullâ ſuâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curâſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute ſuâ liberet? Quem igitur cum omnium gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querelâ? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè, non eſt auſus; hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præſertim, judices, cùm honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim quàm timida ſit ambitio, quantáque & quàm ſolicita cupiditas Conſulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, ſed etiam quæ obſcurè cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus: ora omnium atque oculos intuemur.

Nihil

Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos ſenſuſque civium; qui non modò improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in rectè factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ille ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, judices, quis ignorat, *Maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* In utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petilli, appello, optimum & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negotii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die: Itaque anteverit. At quo die? quo, ut antè dixi, fuit inſaniſſima concio ab ipſius mercenario Tribuno plebis concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergò illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni

loni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in viâ, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit? Primùm quæro, quî ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogâſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii à Dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet; omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſane. Videte quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. dixit C. Caſſinius, cognomento Scola, Interamnas, familiariſſimus & idem P. Clodii (cujus jam pridem teſtimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ) P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe; ſed ſubitò ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum: Itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primùm certè liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in viâ Clodio, quippe qui ei obvius futurus omninò non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) ſcitis, judices, fuiſſe qui in hac rogatione ſuadendâ dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſſet, rediturum fuiſſe. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, nè, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videor id cogitâſſe. Nunc perſequar cætera. Nam occurrit

illud:

illud : Igitur nè Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſiquidem exiturus ad cædem è villâ non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciâſſe, non id nunciâſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Româ proficiſcens reliquerat morientem? Unà fui; teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio; teſtamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me ſcripſerat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ denique ei nunciabatur? Age, ſit ità factum: quæ cauſa cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinatio? quòd hæres erat? primùm erat nihil cur properato opus eſſet: deinde ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod eâ nocte conſequi poſſet; amitteret autem, ſi poſtridie manè Romam veniſſet? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit: ſic Miloni, cùm inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum, atque exſpectandum fuit. Noctu invidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet: nemo ei neganti non crediſſet: quem eſſe omnes ſalvum etiam confitentem volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primùm ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicâſſet, neque cæca nox oſtendiſſet Milonem: deinde ibi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Ariciâ rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod ut ſciret illum Milo Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiamſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, diverſurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa reſideret;

reſideret; nec eo in loco ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet? Video adhuc conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere; illi, ad ea quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis fuiſſe: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum, in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam Miloni, & prædicatam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: hujus iter neceſſarium; illius etiam potius alienum: hunc præ ſe tuliſſe ſe illo die Româ exiturum; illum eo die ſe diſſimulâſſe rediturum: hunc nullius rei mutâſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilii finxiſſe: huic, ſi inſidiaretur, noctem prope urbem exſpectandam; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior? Id vero, judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter inſanas illas ſubſtructiones, facile mille hominum verſabatur valentium. Edito atque excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potiſſimum delegerat? an in eo loco eſt potius exſpectatus ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitârat? Res loquitur, judices, ipſa: quæ ſemper valet plurimum. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali; cum alter veheretur in rheda penulatus, una ſederet uxor: quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam? cùm penula irretitus, rhedâ impeditus, uxore pene con-

ſtrictus

ſtrictus eſſet ? Videte nunc illum, primum egredientem è villâ ſubitò. Cur veſperi ? quid neceſſe eſt ? tarde ; quî convenit, præſertim id temporis ? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret ? ſciebat in Alſienſi eſſe [procul inde.] Villam ut perſpiceret ? millies in ea fuerat. quid ergo erat moræ & tergiverſationis ? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age, nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore ; tum ſine ea : nunquam non in rheda ; tum in equo : comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in caſtra Etruſca properabat ; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat & ancillarum greges. ille qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas duceret ; tum neminem, niſi ut virum à viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt ? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur ; quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. ſemper ille, & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam & pene addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio & ſine cuſtodio projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem ; qui ſæpe ſpoliantem jam & exſultantem evertit & perculit ab abjecto. adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis : qui cùm à tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit : in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes, cùm incidiſſet, hæſit in his pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vitâ expetive-

expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non poſſent: ne tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occideritne? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quæſtio eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quàm cur parum amplis afficeret præmiis; neſcis inimici factum reprehendere. dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen ejus auctoritate placata eſt, non libertate ſolum, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? etſi id quidem non tanti eſt, quàm quod propter eoſdem, non ſanguine, & vulneribus ſuis crudeliſſimi inimici mentem oculoſque ſatiavit. Quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs moleſtè ferat, quàm, etiamſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum. Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis. quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid poteſt agi ſeverius? de ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. proxime deos acceſſit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipſos penetrârat: cujus de morte, tanquam de cæremo-

what need is there of a rack

niis

niis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & dominis morte ipſâ triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cùm quæritur, verum inveniri poteſt? Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? Heus, ubi Ruſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit: certa crux. Nullas fecit: ſperata libertas. Quid hac quæſtione certius? ſubitò arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur. ne quis cùm iis colloqui poſſit. hi centum dies penes accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot tam claris argumentis ſigniſque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo ſcelere imbutum nullo metu perterritum, nullâ conſcientiâ exanimatum, Romam revertiſſe; recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus: qui ingreſſus in forum, ardente curiâ: quæ magnitudo animi; qui vultus: quæ oratio. Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam Senatui commiſit: neque Senatui modò, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantùm, verùm etiam ejus poteſtati, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Rom. arma commiſerat. Cui ſe nunquam profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant qui nihil commiſerint, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccârint. Neque vero ſine ratione certa cauſa Milonis ſemper à Senatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem,

præ-

præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An vero obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâſſe, ut æquo animo patriâ careret, cùm ſanguine inimici explêſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervâſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: *Erumpet*, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur! Ergo illa falſa fuerunt: quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè veréque defendere. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit? dii immortales! ſuſtinuit? immò verò ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. ſcutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolùm,

ſed

ſed pene credita; nec ante repudiata ſunt, quàm quæſita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: ſed dicam, ut ſentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quinetiam audiendus ſit Popa Licinius neſcio quis de Circo maximo, ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâſſe: deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arceſſor in primis. De amicorum ſententia rem defert ad Senatum. Non poteram in illius, mei, patriæque cuſtodis tantâ ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi Popæ, ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea ſolum quæ timenda erant, ſed omninò omnia, nè aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo ſenſerat: tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompeium, præſtantiſſimâ virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, totâ republicâ ſuſceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo Senatu nuper in Capitolio Senator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret. Nudavit ſe in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, ut, eo tacente, res ipſa loqueretur. Omnia falſa, atque inſidiosè ficta comperta ſunt. Quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas Cn. Pompeii (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, tuas, inquam, ſuſpiciones perhor-

reſcimus. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; ſi Italiæ delectus, ut nonnulli conquiſitores tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, ſiquidem in hunc unum & præſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras & labantes, ut eas his armis ſanares & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet, probaſſet profectò tibi ipſi, neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quam te ſibi: nullum ſe unquam periculum, pro tua dignitate, fugiſſe: cum illâ ipsâ teterrimâ peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione Præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe, te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret; ſi tibi ita penitus inſediſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet; ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade, nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patriâ, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit; te, Magne, tamen anteſtaretur; quod nunc etiam facit. Vide, quam ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates! erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu ſalutaribus, ut

ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cùm Senatus ei commiſerit, ut videret, *Ne quid reſpublica detrimenti caperet* (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego ſentio, Milonem abſolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod verò in illo loco, atque illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet; ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis, quod ſentiatis, libere judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſûs ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De quâ ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palam clamare, atque mentiri gloriosè liceret: Occîdi, occîdi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum inter-

interfeſtores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloriâ: ſed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio Senatus ſolemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui plurimis cædibus in foro factis, ſingulari virtute & gloriâ civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recenſionis tabulis publicis impreſſam exſtingueret: eum, denique, cui jam nulla lex erat, nullùm civile jus, nulli poſſeſſionum termini; qui non calumniâ litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos (eos enim penitus contempſerat) ſed hunc Cn. Pompeium, virum fortiſſimum, atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus armis caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortoſque peragrabat: qui Janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cum ab equite Romano, ſplendido & forti viro, T. Pacavio, non impetraſſet ut inſulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque arma convexit; dominoque trans ripam inſpe-

ctante, non dubitavit ædificium exſtruere in alieno: qui huic T. Furſanio (cui viro, dii immortales! quid enim de mulierculâ Scantiâ? quid de adoleſcente Apronio, dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furſanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum; quâ invidiâ huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſimâ gratiâ, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni aditu, & * limine. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur, etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat: ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre? Imperium ſi ille nactus eſſet (omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos ſe potiùs mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones) veſtra tecta, veſtras pecunias: * pecunias dico? à liberis, à liberis medius fidius, & à conjugibus veſtris nunquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota ſunt omnibus, quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcriptum fuiſſe, per quos totam rempub. reſque privatas omnium poſſideret? Quamobrem ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeſte, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera

dextera à cervicibus veſtris repuli; per me, unum [effectum eſt] ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſſet vero timendum, quonam modo id [factum] ferret civitas? nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimùm reipublicæ profuiſſe, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſſe, & dicat, & ſentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia judicare. multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices. ſpero multa vos liberoſque veſtros in republica bona eſſe viſuros: in his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos viſuros fuiſſe. in ſpem maximam, &, quemadmodum confido, veriſſimam, adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ſummo viro Conſule, compreſſâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. etenim etſi præcipuum eſſe debebat, tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio, penè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, nec cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, judices, nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. Fingite a-

nimis (liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, &, quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus) fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ : ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis ; ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis ? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid ? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac fortunâ eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum : ſi is, inquam, potuiſſet, aut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, aut ipſum ab inferis excitare, utrum putatis facturum fuiſſe ? etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis : & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergo interfector qui eſſet, in confitendo ab hís ne pœnam timeret, quos liberaviſſet ? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis ? quæ aliis in urbibus Græciæ ? quas res divinas talibus inſtitutas viris ? quos cantus ? quæ carmina ? prope ad immortalitatis & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini ? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe libertatis omnium causâ : quod ei certe non confitendum modò fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur ; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda ? niſi vero gratius putat eſſe vobis ſui ſe capitis, quam veſtri ordinis, defenſorem

rem fuiſſe : cùm præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos: ſin factum vobis non probaretur (quanquam quî poterat ſalus ſua cuique non probari?) ſed tamen ſi minus fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet; magno animo conſtantique cederet ex ingrata civitate. nam quid eſſet ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum ſolùm, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo ſemper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque & invidiam noſtram putaremus: nam quæ mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cùm tantum in Conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi, id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? quæ mulier ſceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſitâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo ſegniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de republicâ cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, quâ Ahala, quâ Naſica, quâ Opimius. quâ Marius, quâ noſmetipſi: & ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortunâ, conſcientiâ ſuâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. Nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſſe ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia; qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſime coluerunt,

ſuerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profectò illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu: niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus ac dicimus, videre, aut plane qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur ipſa, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem exſtinxit ac ſuſtulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ res illa perfecta: religiones, mehercule, ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt,commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris, ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere maculârat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi fortè hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis,

ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prœlium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exſequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas, clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret & pateretur. polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: Senatûs graviſſima decreta perfregerat: pecuniã ſe palam à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu Senatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtârat Etruriam: multos ſedibus ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent; nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Illum ipſum, qui poterat obſtare, Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur; Cæſaris potentiam, ſuam potentiam

eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat. Hîc, dii immortales, ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, Prætorem eum circumſcripſiſſet. ne cùm ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. An Conſules in Prætore coërcendo fortes fuiſſent? primùm, Milone occiſo, habuiſſet ſuos Conſules; deinde, quis in eo Prætore Conſul fortis eſſet, per quem Tribunum, virum Conſularem, crudeliſſinè vexatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret: lege novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempub. nullam haberetis. An ille Prætor, ille vero Conſul, ſi modo hæc templa, atque ipſa mœnia ſtare, eo vivo, tamdiu, & Conſulatum ejus exſpectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperita (quanquam eſſet miſerum id ipſum) ſed ab uno, qui cùm tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et ſunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? Ecquando ab eo ſpirante

forum

forum putent potuiſſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate ipſum, ſi poteſtis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cùm audiretur ſilentio M. Cœlius tribunus plebis, vir & in repub. fortiſſimus, & in ſuſceptâ causâ firmiſſimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatûs deditus, & in hâc Milonis ſive invidiâ, ſive fortunâ ſingulari, divinâ & incredibili fide. Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem obteſterque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat; ego autem, repugnante hoc, & imploro, & expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis, ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc ei minus parcere: atque haud ſcio an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim, ſi in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & ſupplices, &, ut vivere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes & animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſiduè, & quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit; tranquillâ republicâ

cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. ſi mihi republicâ bonâ frui non licuerit, at carebo malâ : &, quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquieſcam. O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cùm tribunus plebis, republicâ oppreſsâ, me Senatui dediſſem, quem exſtinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego, cùm te (mecum enim ſæpiſſimè loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patriâ putarem locum? Ubi nunc Senatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defenſio? mihi-ne ea ſoli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari? Nec verò hæc, judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim ſe, negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecerit; timidis, & omnia circumſpicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat, eam, quò tutior eſſet vita veſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcunque curſum fortuna dederit,

ſecum

ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam ſibi vocem Præconis modò defuiſſe, quam minimè deſiderârit; populi vero cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe Conſulem declaratum. nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen, obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil in vitâ, niſi præclariſſimè, feciſſe: ſiquidem nihil ſit præſtabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec tamen eos miſeros qui beneficio cives ſuos vicerint: ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium gloriam: eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoriâ conſolaretur; quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur aſcendere. De me inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. quin hoc tempore ipſo, cùm omnes à meis inimicis faces invidiæ meæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos & actos, & inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, &, ut opinor, altera: quà fines imperii populi Romani ſunt, eà non ſolùm fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo.

Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed quò eſt illa magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etſi quis poteſt eſſe tantus?) ſed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar quanti me ſemper feceritis; quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, ſi quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque obſecro, judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis. His lacrymis non movetur Milo: eſt quodam incredibili robore animi. Exſilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus: mortem naturæ finem eſſe, non pœnam. Sit hic ea mente, quâ natus eſt. quid? vos judices, quo tandem

tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipſum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republicâ ſanguinem effudiſtis; vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modò inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? ô me miſerum! ô me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſſet? at in quâ causâ non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. à quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, pateſeci, protuli, exſtinxi? omnes in me meoſque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur ii, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati mihi acerbiorem reditum eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam quî poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam dii immortales feciſſent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, ſed etiam Prætor, Conſul, Dictator eſſet potiùs, quàm hoc ſpectaculum viderem.

rem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervandum virum! Minimè, minimè, inquit: immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam niſi in patriâ morietur, aut, ſi fortè, pro patriâ? hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italiâ nullum ſepulchrum eſſe patiemini? hunc ſuâ quiſquam ſententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit! hanc ingratam, ſi ejecerit! miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. vos oro obteſtorque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum, & ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit.

M. FABII QUINTILIANI
De CICERONE Judicium. *Lib.* 10. *Inſtitut. Orat. Cap.* 1.

10. ORATORES verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter oppoſuerim: Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cùm præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore: neque enim attinet; cùm Demoſthenem inprimis legendum, vel ediſcendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia

omnia denique quæ ſunt inventionis. In eloquendo eſt aliqua diverſitas; denſior ille, hic copioſior: ille concludit adſtrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiſeratione (qui duo plurimùm affectus valent) vincimus. Et fortaſſe epilogos illi mos civitatis abſtulerit: ſed & nobis illa quæ Attici mirantur, diverſa Latinis ſermonis ratio minùs permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriuſque, nulla contentio eſt. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus eſt, fecit. nam mihi videtur M. Tullius, cùm ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm; ſed plurimas, vel potiùs omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires ſuæ eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere vehementiùs poteſt? cui tanta unquam jucunditas affuit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cùm tranſverſum vi ſuâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Jam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas ineſt, ut diſſentire pudeat; nec advocati ſtudium, ſed teſtis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquam intentiſſimâ curâ conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illâ, quâ nihil pulchrius auditu eſt, oratio præ ſe fert tamen feliciſſimam facilitatem. Quare non

immeritò

immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros verò id conſecutus, ut Cicero jam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valdè placebit.

Orationum Selectarum *INDEX.*

I. PRO ARCHIA POETA, *quæ habita eſt à* Cic. *anno U. C.* 692. *Æt. an.* 46. M. Pupio Piſone, & M. Æmilio Valerio Meſſala, COSS. *Pag.* 1.

II. *Pro* M. MARCELLO, *habita an. U. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæſare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 15

III. *Pro* Q. LIGARIO, *habita anno U. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæſare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 27

IV. *Pro* REGE DEIOTARO, *an. U. C.* 708 Caio Julio Cæſare III. Dictatore, & IV. COSS. *ſine Collegâ*, *Æt. an.* 62. 41

V, VI, VII, VIII. 1, 2, 3, 4. *in* CATILINAM, *an. U. C.* 690. M. Tullio Cicerone, & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 44. 58,73,86,99

IX. Philippica II. *in* MARC. ANTONIUM, *an. U. C.* 709. Caio Julio Cæſare V. & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 63. 111

XI. *Pro* LEGE MANILIA, *an. U. C.* 687. M. Æmilio Lepido, & L. Volcatio Tullo, COSS. *Æt. an.* 41. 157

XII. *Pro* T. ANNIO MILONE, *an. U. C.* 701. Cn. POMPEIO Magno III. COSS. *ſine Collegâ*, *Æt. an.* 55. 186.

FINIS.

Catalogus LIBRORUM proſtantium apud J. WALTHOE, J. & J. KNAPTON, R. KNAPLOCK, G. CONYERS, D. MIDWINTER, B. LINTOT, A. BETTESWORTH, B. SPRINT, W. INNYS & R. MANBY, R. ROBINSON, T. WOTTON, B. MOTTE, A. WARD, T. LONGMAN.

M. Benj. Hederici Lexicon Manuale Græcum, omnibus ſui generis Lexicis, quæ quidem extant, longė Locupletius, eaque ratione in tres Partes, videlicet Hermeneuticam, Analyticam, & Syntheticam diviſum; ut prima vocum Græcarum ordine Alphabetico ſe excipientium Interpretationem Latinam; altera Difficiliorum ex iiſdem, quæ in ſcriptoribus cum aliis, tum iis præcipue occurrunt, qui juventuti in Scholis prælegi ſolent, Reſolutionem Grammaticam; & tertia Vocum Phraſiumque Latinarum, quæ in primis e re Græce quidpiam reddituris eſſe poſſunt, Interpretationem Græcam exhibeat. Recenſitum & plurimum auctum a SAM. PATRICK. *4to.* 1727.

Novus Hiſtoriarum Fabellarumque Delectus: quæ è multis probatiſſimiſque Græcis Scriptoribus erudiendæ Juventutis Gratia compoſitum, Notis & Verſione illuſtravit J. Upton, A. M. Collegii Regal. apud Cantab. nuper Socius. *8vo.* 1726.

Homeri Iliados, Liber primus, in quo ſingularum Vocum Significationes, Compoſitiones, ac Derivationes annotantur, &c. Studio & Operâ Georgii Sylvani. *8vo.*

Compendium Græcum Novi Teſtamenti, continens ex 7959 verſiculis totius N. Teſtamenti tantum verſiculos 1900 (non tamen integros) in quibus omnes univerſi Novi Teſtamenti voces, unà cum Verſione Latinâ, inveniuntur. Auctore J. Leuſden. Editio Octava. *8vo.*

Novus

Novus Græcorum Epigrammatum & Poematum delectus, cum Nova Verſione & Notis. Opera *Thomæ Johnſon*, A. M. in Uſum Scholæ *Etonenſis*. Editio Emendatior. 8*vo.* 1732.

Epigrammatum delectus ex omnibus tum veteribus, tum recentioribus Poetis accuratè decerptus; cum Diſſertatione de vera Pulchritudine & adumbratâ, in quâ ex certis Principiis, Rejectionis & Selectionis Epigrammatum cauſæ redduntur; adjectæ ſunt Elegantes Sententiæ ex Antiquis Poetis parcè, ſed ſeveriore judicio, ſelectæ. Cum brevioribus Sententiis ac Proverbiis ex Autoribus Græcis & Latinis. Quibus ſubjungitur alterius delectûs Specimen ex nuperis maximè Poetis ab Electoribus prætermiſſis. Editio Decima, nuperis longè Emendatior. In uſum Scholæ *Etonenſis.* 12*mo.*

C. Plinii Panegyricus Trajano dictus. Interpretatione & Notis Illuſtravit *Jacobus de la Baune.* Soc. Jeſu. Juſſu Chriſtianiſſimi Regis, ad Uſum Sereniſſimi Delphini. Huic Editioni adduntur quædam Notæ Selectiores Lipſii, Liveneii, Catanæi, Rayani, Baudii, Ritterſhuſii, & aliorum. In Uſum Scholæ Mercatorum Sciſſorum. 8*vo.* 1716.

Orthotonia, ſeu de Linguæ *Græcæ* Tonis tractatulus, *R. Franklino* Autore, nunc demum in Uſum Scholarum Optimorum Autorum fide compendioſe auctum, edidit *Jac. Richardſon*, A. M. Schol. Gram. de *Black-heath* Moderat. 12*mo.* 1717.

Balthaſaris Caſtilionis Comitis Libri 4. de Curiali ſive Aulico, ex Italico Sermone in Latinum converſi interprete *Bartholomæo Clerke.* Recenſuit *Samuel Drake,* A. M. Coll. Div. Joh. *Cantab.* Socius. 8*vo.*

Noctes

Noctes Nottinghamicæ, or Curſory Objections againſt the Syntax of the Common Grammar, in order to obtain a better; deſign'd in the mean Time for the Uſe of Schools, by *Richard Johnſon*, M. A.

Electa Majora ex Ovidio, Tibullo, & Propertio. Uſui Scholæ *Etonenſis*. 8*vo*.

——— Minora, &c. 8*vo*.

Demoſthenis Selectæ Orationes. Ad Cod. MSS. recenſuit, Textum, Scholiaſten, & Verſionem plurimis in locis caſtigavit, Notis inſuper illuſtravit Ricardus Mounteney, Coll. Regal. apud Cantab. Socius. Præfiguntur huic editioni Obſervationes in Commentarios vulgò Ulpianos. 8*vo*. Cantab. 1731.

Chriſtophori Cellarii Smalcaldenſis Geographia Antiqua, recognita denuo, & ad veterum novorumque Scriptorum fidem, hiſtoricorum maximè, identidem caſtigata, & Quinta Editione plurimis locis aucta & immutata. Huic demum Sextæ Editioni tot Chartas ex majori Auctoris Geographia antiqua quot ad minorem hanc illuſtrandam requirebantur, duplicemque Indicem, quorum Priori vetera locorum nomina novis præponuntur, Poſteriori nova veteribus, addidit, totum recenſuit, & Scholarum uſui accommodavit, SAM. PATRICK. 8*vo*. 1731.

ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ. Theocriti quæ extant: Cum Græcis Scholiis 8*vo*. 1729.

Engliſh Particles exemplified in Sentences deſign'd for *Latin* Exerciſes, with the proper rendering of each Particle inſerted in the Sentence; for the Uſe of *Eton* School. The Third Edition, with large Additions; by *William Willymot*, L. L. D. Vice-Provoſt of *King's College, Cambridge*. 8*vo*. 1733.

Cæſaris

Cæſaris Comment. 8*vo.*
Ciceronis Orationes. 8*vo.*
Curtius. 8*vo.*
Eutropius. 8*vo.*
Florus. 8*vo.*
Horatius. 8*vo.*
Juſtinus. 8*vo.*
Juvenal. 8*vo.*
Martial. 8*vo.*
Nepos. 8*vo.*
Ovidii Epiſtolæ. 8*vo.* } In Uſum Delphini.
—— Metamorphoſis. 8*vo.*
—— de Triſtibus. 8*vo.*
—— Faſtorum. 8*vo.*
Plinii Paneg. 8*vo.*
Plautus. 8*vo.*
Salluſtius. 8*vo.*
Suetonius. 8*vo.*
Terentius. 8*vo.*
V. Paterculus. 8*vo.*
Virgilius. 8*vo.*

Decerpta ex Ovidio, Tibullo, Propertio, & Pædone, ad Scholarum Grammaticarum Uſus. Editio Quarta. 8*vo.* 1724.

Voſſii Elementa Rhetorica, Oratoriis ejuſdem Partitionibus accommodata, inque Uſum Scholarum *Hollandiæ* & *Weſtfriſiæ* Emendatius Edita. Editio prioribus accuratior & auctior, cui etiam clara & facilis Interpungendi ratio adjicitur. 8*vo.* 1724.

Clavis Homerica, Editio nova, prioribus longe emendatior. 8*vo.*

Dionyſii Geographia emendata & locupleta, additione ſcil. Geographiæ hodiernæ, Græco Carmine pariter donatæ: cum XVI Tabulis Geographicis. ab E. Wells, A. M. Ædis Chriſti Alumn. Editio Quarta. 8*vo.* 1726.

M. Accii Plauti Comœdiæ quatuor ſelectæ, Amphitruo, Capitivi, Epidicus, Rudens, cum Interpretatione & Notis quas in Uſum Delphini edidit Jacobus Operarius: ſelegit, recenſuit, Indiceque adjecto Scholis aptavit Sam. Patrick. 8*vo.* 1724.

A Short and plain Syntax, for the Inſtruction of Children in the *Latin* Tongue, by few and eaſy Rules, in their own Language (it being impoſſible for them to learn it by any other) with Notes proper for the higher Claſſes. An Alphabetical Liſt of near ſix Hundred Adjectives of various Structure; and an Appendix containing ſome Obſervations which are not to be found in any former Syntax or Grammar: For the Uſe of *Tamworth* School; by *Samuel Shaw,* M. D. and School-Maſter of *Tamworth* in the Counties of *Stafford* and *Warwick.* The Second Edition. With the Addition of a Figurative Syntax, 100 Adjectives, 200 various Structures, and ſeveral new Chapters. 8*vo.*

Dr. *Shaw's* Grammatical Dictionary, containing the Heteroclites of the *Latin* Tongue, collected from the Claſſics themſelves; in which the groſs Miſtakes of our Dictionaries in the Names of Diſeaſes, Drugs, and Plants, are corrected, and their Omiſſion ſupply'd. With an Appendix, containing Obſervations upon ſome Paſſages in *Horace,* which are imitated or tranſlated from *Homer,* and Explanations upon others, that have either been moſt notoriouſly miſtaken, or ſhamefully overlook'd, by the greateſt Scholiaſts upon that glorious Poet; which will both inſtruct the Scholar, and ſurpriſe the Critick. In a Letter to the Reverend and moſt Learned Dr. *Freind.* 8*vo.* 1726.

Biblia Sacra ex Sebaſtiani Caſtellionis Interpretatione, ejuſque poſtrema recognitione in IV Tomis. 12*mo*. 1727.

M. Fabii Quinctiliani de Inſtitutione Oratoria Libri duodecim. juxta Editionem, quæ, ad Fidem trium Codicum MSS. & octo impreſſorum, prodiit e Theatro Sheldoniano, Oxonii, An. 1693. Huic Editioni accedunt Notæ maxime utiles & neceſſariæ, e Turnebo, & aliis, per Edm. Gibſon, S. T. P. Surriæ in Anglia Archidiaconum, nunc vero Epiſcopum Londinenſem. 8*vo*.

Synopſis Communium Locorum, præcipue ad mores ſpectantium: ex Poetis Latinis tum antiquioribus tum recentioribus collecta: Et in Capita cuique propria digeſta. In Uſum puerorum, qui in Scholis Grammaticis Poetarum Latinorum tum Lectione tum Imitatione prima faciunt Tyrocinia. Editio quarta 12*mo*.

Elementa Arithmeticæ numeroſæ & ſpecioſæ, in Uſum Juventutis Academicæ. Auctore *Edv. Wells*, S. T. P. Editio altera, auctior. 8*vo*. 1726.

Epicteti Enchiridion Latinis Verſibus adumbratum. per *Edv. Ivie*, A. M. 8*vo*. *Oxon*. 1715.

Epiſtolæ Obſcurorum Virorum, 12*mo*.

Luciani Dialogi Selectæ Gr. Lat. per *Leedes*, 8*vo*.

Lucretius cum Interpretatione & Notis *Tho. Creech*.

Metaphyſicæ Compendium, 8*vo*.

Nichols de Literis Inventis, 8*vo*.

Poëtæ minores Gr. Lat. 8*vo*.

Phædrus, per *Johnſon*, in Uſum Scholæ Etonenſis.

Vocabularium Anglo-Saxonicum. 8*vo*.

Sanderſoni Prælectiones de Conſcientia, 8*vo*.

Sophoclis Tragœdiæ, Antigone, & Trachiniæ, Gr. Lat. per *T. Johnſon*. 8*vo*.

Catalogus Librorum

Et

Catalogus d. 11